

Implemented by

Smernice za rodno-odgovoran pristup presuđivanju u predmetima rodno- zasnovanog nasilja

Autor: Konul Derya Gasimova

Uvod

Nasilje nad ženama (NNŽ), uključujući nasilje u porodici, predstavlja jedan od najozbiljnijih oblika rodno-zasnovanog kršenja ljudskih prava u Evropi, koje je i dalje obavijeno velom ćutanja.¹ Savet Evrope je usvojio veći broj konvencija i preporuka, kojima se usmerava i vrši uticaj na razvoj rodne ravnopravnosti u Evropi i širom sveta. Ove Smernice se u najvećem delu zasnivaju na tri dokumenta Saveta Evrope: Evropska konvencija o ljudskim pravima, Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, i Strategija rodne ravnopravnosti za period 2018-2023.

Smernice se takođe pozivaju na dokumenta Ujedinjenih nacija (UN), a naročito na Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i o Komitetu CEDAW, kao i na ažurirane Modele strategija i praktičnih mera za eliminaciju nasilja nad ženama u oblasti prevencije kriminala i krivičnog pravosuđa.

Evropska konvencija o ljudskim pravima (EKLJP) je glavni evropski pravni dokument u oblasti ljudskih prava: Član 1 Konvencije garantuje prava i slobode svakome u nadležnosti 47 država članica Saveta Evrope. Ovaj član predstavlja pravni osnov za koncept *pozitivnih obaveza* koji je razradio Evropski sud za ljudska prava (Evropski sud). Načelo zabrane diskriminacije po osnovu pola i roda je zagarantovano Članom 14 i Protokolom 12 uz Konvenciju. Nadalje, sudska praksa Evropskog suda ima značajnu ulogu u oblikovanju i jačanju međunarodnog okvira u oblasti NNŽ. Sudska praksa Evropskog suda ilustruje različite načine na koje su se države članice Saveta Evrope pokazale neuspešnim u svesrdnom sprečavanju, istrazi, i kažnjavanju dela nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Predmeti nasilja nad ženama se odnose na više članova Konvencije, kao na primer Član 2 (pravo na život), Član 3 (zabrana mučenja), Član 4 (zabrana ropstva i prinudnog rada), Član 6 (pravo na pravično suđenje), Član 8 (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života), Član 14 (zabrana diskriminacije). U tim predmetima, Evropski sud je razvio obimne standarde sudske prakse koji mogu da budu od koristi u usmeravanju sudija u njihovom redovnom poslu pri presuđivanju u predmetima rodno-zasnovanog nasilja.

¹ *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, available at <https://rm.coe.int/16800d383a> (the Explanatory Report)

Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) je dalekosežan i sveobuhvatan međunarodni ugovor koji se bavi pitanjem ljudskih prava, rodne ravnopravnosti i krivičnog pravosuđa. Istanbulska konvencija definiše minimalne standarde koje su strane ugovornice obavezne da primenjuju radi delotvornog odgovora na nasilje nad ženama. Neka od ključnih načela Istanbulske konvencije su naročito relevantna za svrhu ovih Smernica:

- Zabrana svih vidova diskriminacije nad ženama i sprovođenje posebnih mera koje su neophodne za sprečavanje i zaštitu žena od rodno-zasnovanog nasilja (Član 4)
- Potpuna posvećenost u istragama, prevenciji, kažnjavanju i obezbeđenju reparacije (Član 5)
- Rodno osetljive politike i osnaživanje žena (Član 6)
- Pristup koji postavlja prava žrtava u središte svih mera za prevenciju i borbu protiv NNŽ; postupanje sa žrtvom uz poštovanje i osetljivost (Član 7)
- Urodjeno shvatanje NNŽ (Preambula Istanbulske konvencije)

Istanbulska konvencija ima mehanizam praćenja zasnovan na dva stuba radi procene i unapređenja sprovođenja Konvencije: nezavisna Grupa eksperata za akciju protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO), i Komitet strana potpisnica.

Strategija rodne ravnopravnosti Saveta Evrope za period 2018-2023 (Strategija ravnopravnosti) se nadograđuje na široke pravne i političke tekovine Saveta Evrope u oblasti rodne ravnopravnosti, kao i na dostignuća Prve Strategije rodne ravnopravnosti Saveta Evrope za period 2014-2017. Nova Strategija definiše ciljeve i prioritete Saveta Evrope u oblasti rodne ravnopravnosti za period 2018-2023, utvrđuje metode rada i glavne partnere, kao i mere potrebne za povećanje vidljivosti rezultata. Sveukupni cilj nove Strategije je ostvarenje delotvornog dostizanja rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena i muškaraca u državama članicama Saveta Evrope, kroz podršku sprovođenju postojećih instrumenata i jačanje tekovina Saveta Evrope u oblasti rodne ravnopravnosti, pod vođstvom Komisije za rodnu ravnopravnost. Tokom perioda 2018-2023 naglasak će biti na sledećim oblastima:

- 1) Sprečavanje i borba protiv rodnih stereotipa i seksizma.
- 2) Sprečavanje i borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.
- 3) Osiguranje jednakog pristupa pravdi za žene.
- 4) Postizanje uravnoteženog učešća žena i muškaraca u političkom i javnom odlučivanju.
- 5) Zaštita prava žena i devojčica migrantkinja, azilantkinja i tražilaca azila.
- 6) Integrisanje rodne ravnopravnosti u sve politike i mere.

Ove Smernice se uglavnom odnose na ciljeve 1, 2, i 3, koji su u većoj meri relevantni za sudije koji presuđuju u krivičnim predmetima.

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) je instrumentalno sredstvo koje je potpisano od strane 189 države članice. Komitet koji prati sprovođenje Konvencije CEDAW ima važnu ulogu u borbi protiv NNŽ, naročito kroz davanje preporuka, i ukazivanje na pitanja koja imaju uticaja na žene a za koja Komitet smatra da je potrebno da im države članice posvete više pažnje. Tako, godine 1992, Komitet je usvojio Opštu preporuku broj 19 o nasilju nad ženama, zahtevajući od država članica da u svojim periodičnim izveštajima Komitetu navedu statističke podatke o učestalosti nasilja nad ženama, informacije o pružanju usluga žrtvama, i zakonodavnim i drugim merama koje se preduzimaju radi zaštite žena od nasilja u svakodnevnom životu, uključujući i protiv uznemiravanja na radnom mestu, zloupotrebe u porodici i seksualnog

nasilja. Evropski sud se pozvao na ovu preporuku u predmetu *Opuz protiv Turske*, prilikom tumačenja nasilja u porodici kao diskriminacije žena. 25 godina nakon što je Komitet CEDAW usvojio Opštu preporuku broj 35, koja ažurira pre nego što zamenjuje Opštu preporuku broj 19, Opšta preporuka broj 35 predstavlja dokaz o dominantnosti ove druge u normativnom okviru za borbu protiv pošasti rodno-zasnovanog nasilja nad ženama i devojčicama. Opšta preporuka Komiteta broj 28 o Ključnim obavezama država članica po Članu 2 Konvencije CEDAW) i članu 33 o pristupu žena pravosuđu su od posebnog značaja za svrhe ovih Smernica.

Ujedinjene nacije su usvojile **Ažurirane Modeli strategija i praktičnih mera za eliminaciju nasilja nad ženama u oblasti prevencije kriminala i krivičnog pravosuđa** (ažurirani modeli strategija i praktičnih mera UN) sa ciljem da pruže pomoć sistemima krivičnog pravosuđa i profesionalcima u ispunjavanju njihove obaveze postupanja sa dužnom pažnjom. Ovaj dokument daje sveobuhvatan set strategija i mera za krivično pravosuđe koje mogu da budu od pomoći nosiocima funkcija u krivičnom pravosuđu da bolje odgovore na potrebe žena i osiguraju pravično postupanje prema njima u pravosudnom sistemu.

Nasilje nad ženama

U načelu, svako može da postane žrtva nasilja u javnom ili privatnom domenu. Međutim, nasilje nad ženama se izdvaja kao zaseban ozbiljan i složen fenomen. Žene širom sveta su izložene fizičkom nasilju, uključujući seksualno nasilje, psihološkom i ekonomskom nasilju *zbog* svoje rodne pripadnosti. Nasilje prati žene od detinjstva tokom celog života, bilo u školi, kod kuće, na poslu, ili drugde. Ukoliko se uzdržimo od pravnih rasprava o time kada počinje život i da li se fetus može smatrati osobom,² onda je jasno da NNŽ počinje i pre nego što se devojčica rodi – rodni stereotipi leže u osnovi selektivnih abortusa.

Alarmantna je mera u kojoj NNŽ utiče na ceo svet. Na primer, prema svetskim procenama koje je objavila Svetska zdravstvena organizacija (SZO), otprilike svaka treća (35%) žena u svetu je tokom svog života pretrpela iskustvo bilo fizičkog i/ili seksualnog nasilja od strane bliskog partnera.³ NNŽ utiče na sve slojeve društva u smislu opšteg blagostanja, zdravlja i bezbednosti, produktivnosti i javnih rashoda. Deca su često pod ozbiljnim uticajem nasilja nad majkama, direktno ili indirektno, kao svedoci nasilja. Osim toga, visoki ekonomski troškovi pogađaju celo društvo, ne samo žrtve.

Ključne definicije

U daljem tekstu se daje pregled nekih ključnih definicija koje se koriste u ovim Smernicama:

- “Nasilje nad ženama” i “rodno-zasnovano nasilje nad ženama”

Prema Članu 3 Instanbulske konvencije, “**nasilje nad ženama**” predstavlja *kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama* i označava *sva dela rodno-zasnovanog nasilja* koja dovode ili mogu da dovedu do fizičke, seksualne, psihičke, odnosno, finansijske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i pretnje takvim delima, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnosti bilo u privatnom životu.

² Dokumenta Saveta Evrope ne priznaju pravo fetusa na život.

³ *Global and regional estimates of violence against women. Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*, WHO, 2013.

Isti Član navodi da **“rodno-zasnovano nasilje nad ženama”** označava nasilje, koje je *usmereno protiv žene* zato što je žena, odnosno ono koje *nesrazmerno pogađa žene*.⁴

Rešavanje pitanja NNŽ kao kršenja ljudskih prava osnažuje žrtve kao aktivne nosioce prava. Ovo prepoznavanje takođe pojašnjava obavezujuću dužnost države da spreči, iskoreni i kazni svako nasilje. Osim toga, da bi ispunile svoje obaveze u oblasti ljudskih prava potrebno je da države članice pokušaju da transformišu društvene i kulturološke norme koje uređuju odnose moći između žena i muškaraca, i druge s tim povezane oblike podređenosti (videti takođe poglavlje „*Nasilje nad ženama kao oblik diskriminacije*” u ovim Smernicama).⁵ NNŽ predstavlja ekstremni izraz nejednakosti po osnovu polne pripadnosti. Ono predstavlja i kršenje ljudskih prava, i u svom najgorem obliku može da se manifestuje kao kršenje prava na život.

- **“Nasilje u porodici” i “nasilje u partnerskim odnosima”**

Član 3 Instanbulske konvencije definiše **“nasilje u porodici”** kao svako delo fizičkog, seksualnog, psihičkog, odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dolazi u okviru porodice ili domaćinstva, odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, nezavisno od toga da li počinioc deli ili je delio isto boravište sa žrtvom. Iako izraz “u porodici” može na prvi pogled da ograničava kontekst u pogledu mesta gde do takvog nasilja može da dođe, nasilje često može da se nastavi i nakon što je takav odnos okončan. Prema tome, zajedničko mesto boravišta žrtve i počinioca nije neophodno da bi se za neko delo smatralo da predstavlja nasilje “u porodici”.

Nasilje u porodici predstavlja jedan od oblika NNŽ: iako svako može da bude žrtva nasilja u porodici, ono nesrazmerno pogađa žene (Član 2.1 Instanbulske konvencije). Prema tome, države članice su obavezne da obrate naročitu pažnju u svojim naporima za borbu protiv nasilja u porodici. Nadalje, nasilje u porodici predstavlja najrašireniji oblik NNŽ.

Nasilje u porodici **između sadašnjih ili bivših supružnika ili partnera** se ponekad označava kao **“nasilje u partnerskim odnosima”**.

- **“Rod”** označava društveno određene uloge, ponašanja, aktivnosti i attribute, koje dato društvo smatra prikladnim za žene i muškarce (Član 3 Instanbulske konvencije). Kad god se u ovim Smernicama pominje izraz “žrtva” i “žene”, to uključuje i devojčice do 18 godina starosti.
- **“Pravosudni akteri”**: za svrhu ovih Smernice, izraz “pravosudni akteri” se koristi kao krovni termin koji označava istražitelje, tužioce, sudije i druga lica koja presuđuju.

Oblici nasilja nad ženama

NNŽ se manifestuje u mnogo oblika, kao na primer:

- Nasilje u porodici/nasilje u partnerskim odnosima;
- Seksualno uznemiravanje (svaki oblik neželjenog verbalnog, ne-verbalnog ili fizičkog ponašanja seksualne prirode koje ima za cilj ili posledicu kršenje dostojanstva neke ličnosti, naročito kada stvara okruženje zastrašivanja, neprijateljstva, degradiranja, ponižavanja, ili nasilja);
- Silovanje, uključujući široko rasprostranjeno ili sistematsko silovanje tokom oružanih sukoba;
- Prinudni brak;

⁴ Takođe je važno pomenuti da se izrazi rodno-zasnovano nasilje i NNŽ često koriste da označe istu stvar, zbog činjenice da rodno-zasnovano nasilje najviše pogađa žene i devojčice.

⁵ *Preventing and Responding to Gender-Based Violence: Expressions and Strategies*, Sida, 2015.

- Zločin „iz časti“;
- Uhođenje (svesno ponašanje ponovljenog upuštanja i preteće ponašanje usmereno na drugo lice, koje uzrokuje da to drugo lice oseća strah za sopstvenu bezbednost);
- Trgovina ženama/prinudna prostitucija;
- Žensko genitalno sakaćenje;
- Prinudni abortus i prinudna sterilizacija, itd.

Oblici NNŽ se takođe razvrstavaju prema vrsti štete koju uzrokuju ili mogu da uzrokuju: fizičko, seksualno, psihološko nasilje ili ekonomska zloupotreba.

Tipično, žrtva trpi više oblika NNŽ. Sledeći primeri ilustruju kako se oblici nasilja nad ženama i devojčicama preklapaju i presecaju:⁶

- Nasilje u partnerskim odnosima može da uključuje ne samo fizičke napade, seksualno nasilje i psihološku zloupotrebu, nego i uhođenje, pri čemu se ovo poslednje najčešće dešava u periodu nakon rastave.
- Neke žene su prisilom uvedene u prostituisanje od strane nasilnih partnera.
- Seksualno zlostavljanje dece može da se poveže sa ranim ulaskom u seksualnu industriju.
- Seksualno zlostavljanje u detinjstvu povećava verovatnoću da će osoba biti izložena seksualnom nasilju i/ili nasilju u porodici u zreloom dobu.
- Prinudni brak često uključuje prinudni seks.
- Dečiji brak često dovodi do prinudnog seksa.
- Žene i devojčice žrtve trgovine ženama budu višestruko silovane.
- Kod žrtava nasilja u porodici postoji veća verovatnoća da budu žrtve ponovljenog dela nego kod drugih žrtava krivičnih dela.
- Postoji verovatnoća da nasilje u porodici postane učestalije i ozbiljnije što duže traje i može da ima smrtni ishod, čime ispunjava krivične elemente rodno-zasnovanog ubistva.
- Mnogi počinioci su poznati žrtvi, bez obzira na oblik nasilja, tj. Intimni partneri kod nasilja u porodici, roditelji kod prinudnih brakova, porodice kod trgovine ženama i devojčicama.

Nasilje nad ženama kao oblik diskriminacije

Na međunarodnom nivou je prepoznata činjenica da nasilje predstavlja rodnu dimenziju. Tako, Deklaracija UN o eliminaciji nasilja nad ženama opisuje NNŽ kao “... manifestaciju istorijski nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena, koji su doveli do dominacije i diskriminacije nad ženama od strane muškaraca i sprečavanja punog ostvarenja žena, kao i da nasilje nad ženama predstavlja jedan od presudnih društvenih mehanizama kojim su žene primorane na podređeni položaj u odnosu na muškarce.”⁷

Takođe, Istanbulska konvencija u odredbama Člana 4.2 i 4.3 naglašava da je pravo na život bez nasilja povezano sa obavezom države da osigura jednakost žena i muškaraca da uživaju sva svoja građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava.

Komitet CEDAW u svojim opštim preporukama u vezi sa nasiljem nad ženama broj 19 pomaže da se osigura prepoznavanje rodno-zasnovano nasilja nad ženama kao oblik diskriminacije koji “značajno inhibira sposobnost žena da uživaju prava i slobode po osnovu ravnopravnosti sa

⁶ Kelly, L. and Coy, M., *Building Blocks: A Strategy and Action Plan for Addressing Violence Against Women and Girls in Thurrock*, March 2012, dostupno na:

www.thurrock-community.org.uk/sericc/pdf/thurrock_vawg_201203.pdf

⁷ The United Nations Declaration on the Elimination of Violence against Women.

muškarcima.⁸ Ovakav pristup je potvrdio i Evropski sud u predmetu *Opuz protiv Turske* (za detaljniju raspravu o ovom predmetu pogledati deo “*Podsetnik na predmete: zaštitne mere*” u ovim Smernicama).

Rodno odgovoran pristup predstavlja jedan od pokušaja da se reši pitanje rodne neravnopravnosti kroz razmatranje specifičnosti iskustva i potreba žena i muškaraca. Ovaj pristup zahteva da se obrati pažnja na različite uloge i odgovornosti žena/devojčica i muškaraca/dečaka koje postoje u društvenom, kulturnom, ekonomskom i političkom kontekstu. Takav pristup je neophodan ukoliko se želi ostvariti da ženama budu garantovana univerzalna ljudska prava i sloboda od diskriminacije.⁹

Posebne mere neophodne za sprečavanje i zaštitu žena od rodno-zasnovanog nasilja ne smatraju se diskriminacijom (Član 4.4 Instanbulske konvencije).

Uticao na žrtve

NNŽ može da ima pogubne posledice po žrtvu. Posledice mogu da budu kratkoročne i dugoročne, fizičke, psihološke i socijalne. Moguće su ozbiljne neposredne i dugotrajne implikacije po zdravlje i funkcionisanje u životu, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje, povećanu podložnost HIV/Sidi i drugim seksualno prenosivim bolestima, neželjenoj trudnoći i nebezbednim abortusima, depresiji, anksioznosti, fobijama, post-traumatskom poremećaju, poremećajima sna, suicidalnoj ideaciji i pokušajima, problemima sa zloupotrebom supstanci, poremećajima ishrane, i poteškoćama na poslu i u školi. Jedan od strukturalnih uticaja je što pretnja nasiljem nad ženama potkopava i ograničava učešće žena u javnom životu. Seksualno nasilje ima naročito ozbiljne posledice po fizičko, mentalno i društveno blagostanje žrtava, koje su često i predmet osude u svojim zajednicama.

Žrtve NNŽ mogu da imaju karakteristike stanja koje se označava kao “**sindrom žene žrtve nasilja / sindrom pretučenje žene**“. To stanje opisuje obrazac ponašanja koji se uspostavlja kao posledica ponavljanog nasilja od strane intimnog partnera. Od sindroma žene žrtve nasilja koje, usled ponavljanog nasilja od strane intimnog partnera mogu da pate od depresije i da budu nesposobne da preduzmu bilo koju nezavisnu radnju koja bi im omogućila da pobegnu od nasilja, uključujući odbijanje da podnesu krivičnu prijavu ili da prihvate ponuđenu podršku.¹⁰

Žrtva NNŽ može više puta da prođe kroz takozvani **ciklus nasilja** koji se sastoji od tri faze:¹¹

- **Faza izgradnje tenzije**: počinje besom, optuživanjem, i rastućom tenzijom. Mnoge žene nauče da prepoznaju ovu fazu i pokušaju da je kontrolišu tako što postaju brižne i pokušavaju da održe mir. U ovoj fazi zlostavljač je na ivici, ima manje eksplozije; može da uđe u zlostavljačko ponašanje koje varira. Počinju manji udarci, šamari, i drugi incidenti. Žrtva se oseća napeto i prestrašeno, kao da hoda po jajima; oseća se bespomoćno, slaže se

⁸ The CEDAW Committee's General Recommendation No. 19 on violence against women, (1992) UN doc. CEDAW/C/1992/L.1/Add.15.

⁹ Gender Equality Glossary for further definitions of gender-sensitive and gender-blind approaches, the Council of Europe, 2015.

¹⁰ *Updated Model Strategies and Practical Measures for the Elimination of Violence against Women in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice*, the UN General Assembly resolution 65/228, annex, footnote 23 to paragraph 15(k).

¹¹ *Handbook on effective prosecution responses to violence against women and girls*, the United Nations Office on Drugs and Crime, 2014.

sa svime, prihvata okrivljavanje. Često u ovoj fazi pretnja nasiljem se ne prijavljuje policiji ili, ako se prijavi, predmet se minimizira. To podstiče nasilnika da pređe u sledeću fazu.

- **Nasilna faza:** predstavlja eksploziju nasilja od strane nasilnika. U ovoj fazi tenzija postaje nepodnošljiva. Žrtva može i da isprovocira incident da bi se situacija završila. Dešava se incident ozbiljnog batinanja. Žrtva može da prikrije povrede ili da se obrati za pomoć. Za žene koje su već iskusile nasilje, pretnja nasiljem može da ih parališe. Moguće je da će žrtva biti zahvalna što se nasilje okonča, i može da smatra da ima sreću da nije bilo još gore, bez obzira koliko su povrede ozbiljne.
- **Faza “medenog meseca:** predstavlja fazu kajanja i ljubavi u okviru ovog ciklusa. Tu nasilnik pokazuje ljubav i smirenost i često moli da oproštaj i obećava da će se promeniti; može da donosi poklone, cveće, i da čini posebne gestove za žrtvu. Žrtva je puna poverenja, nada se promeni, želi da veruje obećanjima partnera.

Razumevanje psihologije žrtve i obrazaca ponašanja koje manifestuje je od presudnog značaja za usvajanje inteligentnog i delotvornog odgovora pravosuđa na predmete NNŽ.

Posledice po društvo

NNŽ nema samo posledice po pojedinačnu žrtvu, nego i za širu društvenu zajednicu. Naročito zato što predstavlja oblik diskriminacije. NNŽ je jedan od presudnih društvenih mehanizama kojim se žene primoravaju na podređen položaj u odnosu na muškarca.

NNŽ uzrokuje bol, strah, uznemirenost, smanjuje sposobnost viktimizovane žene da produktivno doprinosi porodici, privredi i javnom životu, i iscrpljuje resurse socijalnih službi, pravosudnog sistema, ustanova zdravstvene zaštite i poslodavaca – što su troškovi koje je neophodno posmatrati u pogledu ljudske patnje i ekonomskih gubitaka. Šire gledano, to snižava sveukupna dostignuća u obrazovanju, mobilnosti i inovativnom potencijalu značajnog dela stanovništva: žene koje su viktimizovane, deca koja rastu kao svedoci nasilja, čak i počinioci koji posežu za destruktivnim radnjama su ograničeni u svom potencijalu.¹²

Deca svedoci nasilja nad ženama proživljavaju sličnu traumu i posledice kao i primarna žrtva nasilja i kod njih postoji veća verovatnoća da budu budući počinioci ili žrtve takvog nasilja.¹³

Obaveza država u borbi protiv NNŽ

Prema EKLJP kako je tumači Evropski sud i Istanbulska konvencija, države imaju **negativnu obavezu** da se uzdrže od bilo kakvog čina nasilja nad ženama i osiguraju da državni organi, zvaničnici, službenici, ustanove i drugi akteri, koji nastupaju u ime države, postupaju u skladu sa ovom obavezom (videti, na primer, predmet *Aydin protiv Turske*; i Član 5.1 Istanbulske konvencije).

Osim ove obaveze, EKLJP prema tumačenju Evropskog suda i Istanbulske konvencije postavlja i **pozitivne obaveze**: od država se zahteva da *spreče* NNŽ a kada ne uspeju to da postignu i kada se desi nasilje, obavezne su da *zaštite žrtvu* i da *krivično gone* delo nasilja.

Tako, Evropski sud u brojnim predmetima nasilja u porodici nad ženama navodi da nacionalni organi imaju obavezu da preduzmu preventivne mere za sprečavanje takvog nasilja, kada su organi “znali ili je trebalo da znaju” u vreme postojanja “realnog ili iminentnog rizika” po život ili zdravlje pojedinca (videti, na primer, predmet *Kontrova protiv Slovačke* (31. maj 2007) i predmet

¹² *Gender and Policy in France*, by Gill Allwood and Khursheed Wadia, 2009.

¹³ *Handbook on effective prosecution responses to violence against women and girls*, the United Nations Office on Drugs and Crime, 2014.

Hajduova protiv Slovačke (30. novembar 2010). Organi su obavezni da intervenišu kada se pretnja potencijalnog agresora još nije materijalizovala u obliku fizičkog nasilja (*Hajduova protiv Slovačke*). Organi mogu da deluju po službenoj dužnosti, ponekad čak i protivno izraženoj želji žrtve (*Hajduova protiv Slovačke*). U nekim slučajevima, mogu se preduzeti privremene hitne zaštitne mere (videti, na primer, predmet *Bevacqua i S. protiv Bugarske* (12. juni 2008).

• **Prevenција**

Istanbulska konvencija uvodi čitav niz mera koje su države obavezne da sprovedu radi sprečavanja NNŽ. Te mere mogu da budu, na primer:

- Unapređenje prava žena da žive slobodno od nasilja (Članovi 4.1, 5.2, i 12).
- Unapređenje ili sprovođenje informisanja o pitanjima NNŽ, i sprovođenje relevantnih edukativnih mera (Članovi 13, 14, i 17);
- Sprovođenje ili unapređenje primerene obuke za profesionalce koji rade sa žrtvama ili počiniocima NNŽ (Član 15);
- Uspostavljanje ili podrška programima tretmana usmerenim na sprečavanje počinitelaca od ponovnog dela NNŽ (Član 16).

Pošto NNŽ zahteva nacionalne, sveobuhvatne i koordinisane politike i holistički odgovor, **pravosudni akteri** takođe imaju određenu ulogu u prevenciji. Na primer, kod presuđivanja u predmetima NNŽ sudije mogu da osiguraju da se mentalitet, običaji, religija, tradicija, ni takozvana „čast“ ne mogu razmatrati kao obrazloženje za bilo koje delo NNŽ. Oni takođe mogu, na primer, da nalože počiniocu da pohađa poseban program tretmana koji ima za cilj usvajanje nenasilnog ponašanja. Međutim, uloga sudija je istaknutija u pogledu zaštitnih mera i krivičnog gonjenja počinitelaca NNŽ. Prema tome, ove Smernice se usredsređuju na te aspekte borbe protiv NNŽ.

• **Zaštita**

Jedan od presudnih elemenata pozitivne obaveze države u zaštiti od NNŽ je da inkriminiše najozbiljnije oblike NNŽ i da obezbedi **pravne lekove u krivičnom zakonodavstvu**.

Pozitivne obaveze u zaštiti od NNŽ takođe uključuju obavezu da se obezbede **pravni lekovi po građanskom zakonodavstvu** za žrtvu. Države su obavezne da preduzmu neophodne zakonodavne i druge mere za žrtvama obezbede odgovarajuće pravne lekove protiv počinitelaca u građanskom pravu. Odgovarajuća pravna sredstva po građanskom pravu moraju da se obezbede i protiv državnih organa koji nisu ispunili svoju obavezu da preduzmu neophodne preventivne ili zaštitne mere u okviru svojih ovlašćenja (Član 29 Istanbulske konvencije). Neophodno je osigurati pravo žrtve da potražuje naknadu od počinioca. Osim toga, odgovarajuća *državna naknada* se dodeljuje onima koji su zadobili ozbiljne telesne povrede ili onima kojima je narušeno zdravlje, do te mere da stepen povreda nije pokriven iz drugih izvora kao što je počinitelac, osiguranje, ili državno zdravstveno ili socijalno davanje (Član 30 Istanbulske konvencije).

Član 18 Istanbulske konvencije definiše obavezu države da preduzme neophodne zakonodavne ili druge mere za zaštitu svih žrtava od *svakog daljeg nasilja*.

Ove Smernice su usredsređene na odgovore na NNŽ putem krivičnog zakona.

• **Krivično gonjenje**

Obaveza krivičnog gonjenja osigurava **inkriminisanje, delotvornu istragu i odgovarajuće kažnjavanje** najozbiljnijih oblika NNŽ. To se označava kao proceduralna obaveza. O ovoj

obavezi se detaljno govori u ovim Smernicama (videti poglavlja u daljem tekstu pod nazivom *Odgovor krivičnog pravosuđa na nasilje nad ženama*)

Instanbulska konvencija takođe govori o obavezi da se **obezbedi reparacija** za dela NNŽ (Član 5.2). Izraz “*reparacija*” kako se koristi u Instanbulskoj konvenciji može da obuhvata različite oblike reparacije prema međunarodnom humanitarnom pravu kao što su restitucija, naknada, rehabilitacija, zadovoljenje, i garancija ne-ponavljanja.

Pristup pravosuđu

Prepreke za pristup pravosuđu

Žene se suočavaju sa različitim oblicima prepreka u pogledu pristupa pravosuđu unutar i izvan pravnog sistema.

Zakonske/institucionalne prepreke pristupu pravosuđu mogu da budu:

- Diskriminatorni ili rodno-slepi zakonski okviri koji ne uzimaju u obzir socijalni položaj žena;
- Nedelotvorne zakonske procedure: nepostojanje rodno-odgovornih procedura u pravnom sistemu;
- Problematično tumačenje i sprovođenje materijalnog prava;
- Okrivljivanje žrtve od strane pravosudnih aktera;
- Rodni stereotipi, lažne percepcije i pristrasnost pravosudnih aktera;
- Nedostatak pristupa besplatnoj ili priuštivoj pravnoj pomoći.

Tim preprekama zakonske/institucionalne prirode treba dodati i određene prepreke društvene, psihološke, kulturološke i ekonomske prirode, kao na primer:

- Opšti strah da se “nanese šteta porodičnoj reputaciji”, da dođe do izolovanosti od strane porodice i prijatelja, strah da će to dovesti do oduzimanja dece;
- Okrivljivanje žrtve od strane zajednice;
- Nepoznavanje sopstvenih zakonskih prava i zakonskih procedura;
- Nedostatak finansijskih sredstava;
- Višestruka diskriminacija. Na primer, imigracioni status žrtve može da bude ogromna prepreka za podnošenje prijave o NNŽ;
- Složene potrebe koje proizilaze iz invaliditeta, zloupotrebe supstanci, mentalnih bolesti ili problema koji mogu da predstavljaju prepreku u ostvarivanju pravde.

Ove Smernice detaljnije razmatraju sledeće prepreke u pogledu pristupa pravdi: neke pravne/institucionalne prepreke, uključujući nepostojanje pristupa pravnoj pomoći, višestruku diskriminaciju, okrivljavanje žrtve, stereotipe, uključujući stereotipe pred pravosuđem, i pogrešne percepcije, kao i sekundarnu viktimizaciju.

Pravne i institucionalne prepreke

Žrtve NNŽ / osobe koje su preživele NNŽ suočavaju se sa brojnim izazovima u lancu dostizanja pravde. Pre nego što započne krivični postupak, i tokom istražne / pred-istražne faze, ti izazovi uključuju, na primer:¹⁴

¹⁴ *A Practitioner's Toolkit on Women's Access to Justice Programming, Module 3, Ending Violence Against Women*, by the UN Women (2018), dostupno na:

https://www.ohchr.org/Documents/Publications/PractitionerToolkit/WA2J_Module3.pdf

Pravosudni lanac	Izazovi za žene koje su preživele nasilje
Prevenција	Možda nisu svi oblici nasilja nad ženama inkriminirani (npr., silovanje u braku).
Rana detekcija i prijavljivanje	Obaveza je obično na žrtvi/preživeloj da podnese prijavu, da formalno prijavi ili konkretno zahteva krivično gonjenje, i prema zakonu i u praksi. Raširene rodne predrasude i stereotipi među zaposlenima u organima sprovođenja zakona dovode do toga da žene ne prijavljuju rodno-zasnovano nasilje.
Istraga	<ul style="list-style-type: none"> - Zastarevanje i druge zakonske odredbe sprečavaju preživele da podnose prijave nakon isteka određenog vremenskog perioda. - Preživele često moraju dugo da čekaju u policijskim stanicama. Takođe ih više puta ispituju / saslušavaju policijski službenici muškarci, ili nad njima pregled vrše muški forenzičari, ili su predmet postupanja bez poštovanja ili im je uskraćena zaštita privatnosti prilikom saslušanja i davanja izjava. - Posredni dokazi često su nedopušteni, pri čemu je žrtva jedini izvor dokaza. - Pravila prikupljanja dokaza često tretiraju fizičke dokaze kao suštinske i neophodne za neodbacivanje krivične prijave, što može da bude izazov u predmetima gde se sa zakašnjenjem podnosi prijava ili kada je nasilje psihološke, emocionalne ili ekonomske prirode. - Često ne postoji pristup pravovremenim, hitnim ili dugoročnim merama zaštite, i ne izrađuju se procene rizika ili planovi bezbednosti za žrtve. - Redovno se dešava da se od preživelih zahteva ponovljeno svedočenje, često u prisustvu okrivljenog. - Policija može da zahteva plaćanje troškova transporta ili goriva (gasa/benzina) za istragu krivičnog dela. - U mnogim zemljama policija od žrtve zahteva da popunjava više formulara koji se podnose službama zdravstvene zaštite radi medicinskih pregleda (u okviru procesa prikupljanja dokaza) kao i za svrhu profilaksičnog zbrinjavanja. - Takvi formulari mogu da budu teški za popunjavanje od strane lica koja vrše medicinske preglede i možda neće proizvesti potrebne informacije za svrhu prikupljanja dokaza
Predsudski postupak	Većina žrtava/preživelih nije upoznata sa postupkom krivičnog pravosuđa, nema pristup pravnoj pomoći i stoga nije informisana o tome šta se od njih očekuje.
Odluka da se pokrene	Krivični postupak i sudska administracija obično ne omogućavaju da se uzme u obzir posebna ugroženost žena koje su preživele nasilje, i često se njihove specifične potrebe ne uzimaju u obzir.

krivično gonjenje	
Suđenje i izricanje kazne	<ul style="list-style-type: none"> - Praksa pravosuđa ili postojeći proceduralni zahtevi često dovode do odluka koje nisu prilagođene potrebama preživelih, što za posledicu ima otuđivanje žrtve od samog procesa i podstiče ih da odustanu od predmeta ili se predaju. Na taj način se povećava stopa neprijavlivanja i smanjuje stopa osuđujućih presuda. - Pravila koja se odnose na prikupljanje i predavljanje dokaza mogu da omoguće unakrsno ispitivanje o seksualnoj ili ličnoj prošlosti, zahtevaju saradnju ili omogućavaju negativno uplitanje što dovodi do odloženog prijavljivanja.
Izmene	Preživeli nisu informisani o puštanju počinioca na slobodu, čak ni u slučajevima kada i žrtva i počinitelj dolaze iz iste zajednice.

Pristup pravnoj pomoći

Pravosudni i upravni postupci su često veoma složeni. Presudan element koji garantuje da su pravosudni sistemi ekonomski dostupni ženama je pružanje besplatne ili priuštive pravne pomoći, savetovanja i zastupanja u sudskim i kvazi-sudskim procesima u svim oblastima prava.¹⁵

Prema Članu 57 Instanbulske konvencije, države su obavezne da osiguraju pravo na pravnu pomoć i besplatnu pravnu pomoć žrtvama NNŽ pod uslovima koji su uređeni domaćim zakonodavstvom. EKLJP, kako je tumači Evropski sud, takođe zahteva pružanje besplatne pravne pomoći ekonomski siromašnim žrtvama krivičnih dela ili podnosiocima tužbi u građanskim stvarima pod određenim uslovima. U predmetu *Airey protiv Irske* (1979) se pokazalo da pravni lekovi koji mogu da omoguće žrtvi nasilja u porodici da se izmesti iz nasilne situacije putem, između ostalog, postupka za razvod ili rastavu braka, treba da budu dostupni i delotvorni da bi se na taj način garantovala praktična – a ne samo teorijska ili iluzorna zaštita žrtve u situaciji ugroženosti. Delotvoran pristup može da zahteva da se žrtvi obezbedi pravna pomoć usled složenosti predmeta, činjenice da žrtva nije upoznata sa sudskim postupcima ali takođe i sa stanovišta smanjenih kapaciteta žrtve da zastupa sopstvene interese usled emocionalne uključenosti u dotični predmet. U jednom drugom predmetu koji je razmatran pred Evropskim sudom, konkretno u predmetu *Balsan protiv Rumunije*, i na nivou istrage i pred sudom nacionalni organi su razmatrali dela nasilja u porodici kao dela koja je podnositeljka tužbe isprovocirala i posmatrala ih kao nedovoljno ozbiljne da bi potpadale pod polje primene krivičnog zakona. Osim toga, podnositeljki tužbe su bile uskraćene usluge sudskog advokata jer je sud smatrao da pravno zastupanje žrtve nije neophodno u dotičnom predmetu. U tom pogledu, Evropski sud je u svojoj presudi naglasio da pod određenim okolnostima proceduralne obaveze države da obezbedi delotvorno učešće žrtve u istrazi po njenoj pritužbi o zlostavljanju mogu da se protegnu do pitanja pružanja delotvornog pristupa besplatnom zastupanju pred sudom. Evropski sud je naveo da pristup poput onog koji su zauzeli organi u dotičnom predmetu – gde nije osporeno postojanje dela nasilja u porodici – čine da nacionalni pravni okvir gubi svoju svrhu i da je takva praksa nekonzistentna sa međunarodnim standardima u pogledu NNŽ i naročito nasilja u porodici.

¹⁵ The CEDAW General Recommendation No 33, paragraph 36.

Tačka § 294 Eksplanatornog izveštaja objašnjava Član 57 Instanbulske konvencije u pogledu pravne pomoći na sledeći način:

*Neposredno nakon nacilja mnoge žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici mogu da se nađu u situaciji da su prisiljene da u momentu napuste sve svoje stvari ili posao. Sudski i upravni postupci su često veoma kompleksni, i žrtvama je potrebna pomoć pravnih savetnika kako bi mogle da traže svoja prava na zadovoljavajući način. U takvim predmetima, može se pokazati teškim za žrtve da na delotvoran način ostvare pristup pravnim sredstvima zbog visokih troškova koje to može da podrazumeva. Iz tog razloga, autori konvencije su smatrali da je od suštinskog značaja uvesti **obavezu država članica da osiguraju pravo na pravnu pomoć i besplatnu pravnu pomoć za žrtve pod uslovima uređenim domaćim zakonodavstvom.***

Tačka § 53 Strategija ravnopravnosti navodi kako sledi:

*Jednak pristup pravdi podrazumeva pravo na delotvorne pravne lekove, pravo na pravedno suđenje, pravo na ravnopravan pristup sudovima, i **pravo na pravnu pomoć i zastupanje pred sudom.***

Višestruka diskriminacija

Iako se nasilje nad ženama dešava u svim sektorima društva, ipak su neke grupe žena više ugrožene od nasilja i njegovih posledica. Rodno-zasnovana diskriminacija se ukršta sa drugim oblicima diskriminacije “različitosti”. **Višestruka ili ukrštena diskriminacija** po osnovu etničke pripadnosti, starosti, seksualne orijentacije, ili rodnog identiteta, između ostalog, nadproporcionalno marginalizuje određene grupe žena.

Prema tome, ukrštenost se rešava kao horizontalno – prožimajuće pitanje kroz brojne prioritete Strategije ravnopravnosti. Savet Evrope prepoznaje da žene koje su izložene višestrukoj ili ukrštenoj diskriminaciji **u većoj meri pate od neravnopravnosti u pristupu pravdi**¹⁶.

Na primer, žena migrantkinja će možda biti nespremna da prijavi dela NNŽ zbog verovanja da njen migrantski status zavisi ili može da zavisi od njenog nasilnog partnera/roditelja, zbog straha da je njena radna dozvola ili radni status u vezi sa počiniocem, na primer poslodavcem, ili verovanja da zaštita ne postoji ili je ograničena.

Kategorije ili grupe žena koje mogu da budu ugroženije od NNŽ usled višestruke diskriminacije su, na primer:

- Žene iz manjinskih ili urođeničkih zajednica
- Žene sa invaliditetom i mentalnim bolestima
- Siromašne žene ili beskućnice
- Žene uključene u komercijalnu seksualnu industriju
- Starije žene, udovice, ili mlađe žene i devojčice
- Izbeglice, interno raseljene žene i migrantkinje
- Žene iz ruralnih ili udaljenih zajednica
- Žene koje žive u institucijama ili lišene slobode
- Žene koje žive u uslovima oružanih sukoba ili okupiranim teritorijama
- Žene koje imaju HIV/Sidu
- Lezbejke i transrodne osobe

¹⁶ The Equality Strategy 2018-2023, § 54.

- Žene ovisnice od droge

Član 4.3 Instanbulske konvencije zahteva da se primena odredbi Konvencija, a naročito mera za zaštitu prava žrtava, osigura bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao što je pol, rod, rasna pripadnost, boja kože, jezik vera, političko ili drugo uverenje, nacionalno ili socijalno poreklo, pripadnost nacionalnim manjinama, imovinsko stanje, status po rođenju, seksualna orijentacija, rodni identitet, starost, zdravstveno stanje, bračno stanjem migrantski ili izbeglički ili neki drugi status.

Evropski sud se bavio višestrukom diskriminacijom u predmetu *B.S. protiv Španije* (24. juli 2012). Predmet se odnosi na ženu poreklom iz Nigerije koju je zaustavila policija dok je radila kao prostitutka. Podnositeljka zahteva se posebno žalila na činjenicu da su je nacionalni policijski službenici zlostavljali verbalno i fizički kada su je zaustavili radi saslušanja. Ona dalje tvrdi da je bila diskriminisana zbog svoje profesije u kojoj radi kao prostitutka, boje kože, i rodne pripadnosti. Evropski sud je bio mišljenja da domaći sudovi nisu uzeli u obzir posebnu inherentnu ugroženost osobe B.S. usled situacije da je žena iz Afrike koja radi kao prostitutka. Nadležni organi nisu preduzeli sve moguće mere da procene da li je diskriminatorni stav možda imao određenu ulogu u opisanim događajima, *što predstavlja kršenje Član 14 (zabrana diskriminacije) u vezi sa Članom 3 Konvencije*.

Okrivljivanje žrtve

Stavovi, uverenja i obrasci ponašanja igraju važnu ulogu u presuđivanju predmeta koji uključuju NNŽ. Nažalost, često se dešava da se **odgovornosti pripisuje ženi, žrtvi nasilja**, a ne muškom počiniocu. Usled toga, žrtve, umesto da se sa njima postupa sa poštovanjem, uz poštovanje poverljivosti i profesionalizma, budu u situaciji da im se *ne veruje* kad pričaju svoju priču, ili im se kaže da lažno predstavljaju zlostavljanje zbog sticanja neke lične ili pravne koristi. Drugi primeri optuživanja uključuju kada se žrtvi postavljaju *irrelevantna* (na primer, pitanje “šta ste vi radili u parku usred noći?”) ili na drugi način *intruzivna pitanja* (na primer, pitanja o ranijem seksualnom iskustvu).

Jedan oblik osnaživanja žrtava je da se sa njima postupa s pažnjom i poštovanjem i da se izbegava okrivljavanje žrtve. Tima se stvara veće poverenje žrtava u pravosudni sistem i povećava verovatnoća prijavljivanja ovo dela.

20-godišnja revizija Pekinške deklaracije i Platforme za akciju – gde je rezime izveštaja 2015 godine izradila organizacija UN Women – pokazuje da društvene norme koje podstiču i opravdavaju diskriminaciju i nasilje predstavljaju jednu od glavnih prepreka okončavanju nasilja nad ženama. Ovaj izveštaj konstatuje da su stavovi okrivljavanja žrtava široko rasprostranjeni u mnogo zemalja: podaci iz 37 zemalja u razvoju pokazuju da 21% žena smatra da je opravdano da muž tuče ženu ako se ona sa njim svađa. Slično tome, 27% žena smatra da je opravdano da muž tuče ženu ukoliko ona zanemaruje decu.¹⁷ Iako su dotične ankete prikupljale podatke o stavovima žena, anketiranje muškaraca takođe pokazuje visoke nivoe prihvatanja nasilja nad ženama. Anketa iz 2010 koja je sprovedena u 15 od 27 zemalja članica Evropske Unije postavila je pitanje da li je ponašanje žena uzrok nasilja nad ženama u porodici. Udeo ispitanika koji su se složili sa ovakvom izjavu u proseku je iznosio 52 posto i kretao se između 33 do 86% u pojedinačnim zemljama¹⁸

¹⁷ *The Beijing Declaration and Platform for Action Turns 20*, Summary Report, p. 21, the UN Women, (New York, 2015).

¹⁸ Enrique Gracia, *Intimate Partner Violence against Women and Victim-Blaming Attitudes among Europeans*, Bulletin of the World Health Organization, vol. 92, No. 5, p. 380, the WHO, (Geneva, 2014).

Okrivljavanje žrtve u predmetima silovanja poprima još veće dimenzije. Uobičajena pogrešna percepcija o silovanju je da je žrtva u tome uživala ili je to htela, ili je sama to tražila ili prouzrokovala, ili pak laže i preteruje. Sudije takođe mogu da budu žrtve koje upadaju u okrivljavanje u pokušaju da se distanciraju od žrtve i krivičnog dela čime podupiru percepciju da će žene biti bezbedne ukoliko ne donesu iste izbore kao žrtve.¹⁹

Okrivljavanje žrtava može da uzrokuje **sekundarnu viktimizaciju** žrtve NNŽ pa je neophodno preduzeti konkretne mere da bi se takva situacija izbegla (videti poglavlje “*Mere koje je potrebno preduzeti radi izbegavanja sekundarne viktimizacije*” u okviru ovih Smernica).

Stereotipi, stereotipi u pravosuđu, i pogrešne percepcije

Rodni stereotipi su ukorenjeni socijalni i kulturološki obrasci ili ideje prema kojima se ženama pripisuju određene karakteristike i uloge koje su utvrđene i ograničene njihovim polom. **Pogrešne percepcije** su pokazatelji takvih ukorenjenih ideja i stereotipa.

Uobičajene pogrešne percepcije se često odnose na primer na sledeća pitanja:

- Želja žrtve sa napusti nasilnog partnera
- Silovanje u braku (na primer, “ne postoji silovanje u braku: žena je obavezna da ima seks sa užem kada on to želi”)
- “Provokacija” od strane žrtve
- Izraz pristajanja (na primer, “nije se opirala, znači htela je seks”)
- “Privatna stvar” (na primer, “nasilje u porodici je porodično pitanje i drugi ljudi i država ne treba u to da se petljaju” ili “svađe u porodici su uobičajena stvar”)
- Ekonomska nezavisnost žrtve (na primer, “imala je resurse, mogla je da napusti nasilnog partnera”).

Ovde je naveden jedan primer pogrešne percepcije o žrtvi silovanja²⁰

Mit: Neke žene zaslužuju da budu silovane, to je njihova krivica. Ili to same izazivaju (atraktivna odeća podstiče muškarce na silovanje), same su to želele, ili dovode sebe u opasne situacije (prostitucija, piće).

Činjenica: Seksualno nasilje nikada nije krivica žrtve. Ni jedna druga žrtva krivičnog dela se ne posmatra sa takvom dozom okrivljavanja ili sumnje kao žrtva silovanja. Žrtve koje su konzumirale alkohol, uzimale drogu, oblačile se na način koji se percipira kao provokativan, koje su se prostituisale, ili se upuštale u druge oblike ponašanja a koja mogu neprimereno da uzrokuju okrivljavanje žrtve ne znače da je tražila da bude silovana. Pristanak mora da bude eksplicitan. “Ne” znači “Ne,” bez obzira na situaciju ili okolnosti. Nije važno da li je žrtva pila alkohol, uzimala drogu, da li be bila noću sama napolju, da li je lezbejka, da li je predmet seksualne eksploatacije, da li je bila na sastanku sa počiniocem, ili da li su počinioci smatrali da je odevena na zavodnički način. Niko ne traži da bude silovan. Odgovornost i krivica su na počiniocu koji je iskoristio ugroženu žrtvu ili prekršio poverenje žrtve i počinio krivično delo seksualnog nasilja.

¹⁹ Handbook on effective prosecution responses to violence against women and girls, the United Nations Office on Drugs and Crime, 2014.

²⁰ Handbook on effective prosecution responses to violence against women and girls, the United Nations Office on Drugs and Crime, 2014.

Uporne ekonomske i socijalne razlike između žena i muškaraca, rodne predrasude i rodni stereotipi uzrokuju nejednak pristup pravdi za žene i muškarce. Nažalost, **stereotipi se manifestuju u različitim fazama sudskog postupka**: tokom istrage, suđenja i donošenja presude. Sudije, tužioci, policijski službenici i drugi akteri mogu da dopuste da stereotipi utiču na istragu, suđenje i konačno na donošenje presude.²¹ Prema tome, akteri u pravosudnom sistemu mogu da primenjuju, podstiču i ojačavaju stereotipe. Posledično, stereotipi postaju razlog i posledica nejednakosti.

Pošto stereotipi ograničavaju pun razvoj kapaciteta žena i muškaraca, prvi cilj Strategije ravnopravnosti je sprečavanje i borba protiv rodni stereotipa i seksizma. U strateškom cilju 3 Strategije, navodi se da “kulturološke prepreke, strah i sram takođe utiču na pristup žene pravdi, što je slučaj i sa diskriminatornim stavovima i stereotipskim ulogama po kojima se žene vide kao one koje neguju a muškarci kao oni koji zarađuju, koji i dalje prevladavaju u građanskom i porodičnom pravu u mnogim jurisdikcijama. Savet Evrope prepoznaje da “takve prepreke mogu da postoje tokom istrage i suđenja, posebno u slučajevima rodno-zasnovanog nasilja, i da dovode do visokog stepena **umanjivanja značaja** ovog dela, pa čak i **niskih stopa prijavljivanja** ovih dela”.²²

Instanbulska konvencija obavezuje države da “preduzmu neophodne mere u promociji promena društvenih i kulturnih obrazaca ponašanja žena i muškaraca s ciljem iskorenjivanja predrasuda, običaja, tradicije i drugih praksi, koje se zasnivaju na ideji inferiornosti žena, odnosno na stereotipnim ulogama žena i muškaraca” (Član 12.1).

Član 42 Instanbulske konvencije obavezuje države da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se u krivičnim postupcima okrenuto na osnovu svakog dela nasilja nad ženama, **kulture, običaji, religija, tradicija ili takozvana “čast” ne smatraju opravdanjem za takva dela**. Tu posebno spadaju tvrdnje da je žrtva prekršila kulturne, verske, društvene ili tradicionalne norme ili običaje prikladnog ponašanja.

Član 42 takođe navodi da se ni jednom licu koje nagovara dete ili učini bilo koje delo NNŽ ne umanjuje krivična odgovornost za počinjena dela.

Komitet CEDAW u svojoj Opštoj preporuci 33 o pristupu žena pravdi naglašava da je neophodno da “žene mogu da se oslone na pravosudni sistem koji je oslobođen mitova i stereotipa, i na pravosuđe čija nepristrasnost nije ugrožena takvim predrasudama. Eliminacija stereotipa u pravosudnom sistemu predstavlja ključni korak u osiguranju ravnopravnosti i pravde za žrtve i preživjele.”²³

Pristup usredsreden na žrtvu

Bezbednost i dobrobit žrtve su najznačajniji ciljevi odgovora pravosudnog sistema. Pristup koji u svoje središte stavlja žrtvu u odgovoru sistema krivičnog pravosuđa prepoznaje da je žrtva

²¹ *General Recommendation No. 33 on women’s access to justice*, paras. 26-27, the CEDAW Committee, 2015.

²² The Equality Strategy, 2018-2023, § 54.

²³ *General Recommendation no. 33 on women’s access to justice*, para. 28, the CEDAW Committee, 2015.

centralni učesnik u procesu krivičnog pravosuđa, i da zaslužuje postupanje koje je blagovremeno, zasnovano na saosećajnosti, poštovanju i primerenom postupanju.

Žrtve imaju **pravo na dobru informisanost** da bi mogle da donose sopstvene odluke o učešću u svim fazama krivičnog postupka. Žrtve su svesne svojih potreba i rizika sa kojima se suočavaju. Odgovor sistema krivičnog pravosuđa je da **pruži pomoć žrtvama da upravljaju rizicima i da osigura bezbednost žrtve**. Sistem krivičnog pravosuđa, sa svim svojim proceduralnim pravilima i merama, treba da se primenjuje **na način koji osnažuje** pojedinačne žene koje su žrtve nasilja. Nasilje u porodici, silovanje i seksualni napad, seksualno uznemiravanje i drugi oblici NNŽ često ženama uskraćuju osećaj kontrole, autonomije, samopoštovanja i zaštite privatnosti. Potrebno je da sistem krivičnog pravosuđa pokuša da im osigura i ojača te osobine, a da istovremeno **izbegne mere koje dovode do re-viktimizacije žrtve**.²⁴

Poštovanje prava žrtve i posedovanje rodno osetljivog shvatanja u postupanju sa NNŽ, uključujući nasilje u porodici, predstavlja **središnja načela koja je potrebno uzeti u obzir u svim fazama krivičnog postupka**.

Potrebno je da sudije koje odlučuju u predmetima NNŽ na odgovarajući način uzmu u obzir društvene, psihološke, ekonomske i kulturološke prepreke koje stoje pred žrtvama.

Primena pristupa koji stavlja žrtvu u središte nije ograničena samo na sistem krivičnog pravosuđa. Takav pristup treba primenjivati u svom sektorima u kojima se država bavi pitanjima NNŽ ili žrtvama NNŽ, uključujući i sistem građanskog prava. Na primer, Član 31 Instanbulske konvencije zahteva od država da obezbede da, prilikom dodele starateljstva ili prava na posetu dece, slučajevi NNŽ budu uzeti u obzir; i da ostvarivanje prava na starateljstvo ili posete ne ugrožava prava i bezbednost žrtve i dece.

Član 7 Instanbulske konvencije obavezuje države da preduzmu sveobuhvatne i koordinisane mere politike koje će **staviti prava žrtava u središte svih mera** usmerenih na prevenciju i borbu protiv NNŽ i da se one primenjuju kroz delotvornu saradnju svih nadležnih službi, institucija i organizacija.

Mere koje treba preduzeti radi izbegavanja sekundarne viktimizacije

Suđenja i praksa u vezi sa suđenjima često obeshrabruje žrtve da svedoče i takođe **ponovo izlažu traum** one koje se odluče da to urade. Čak i za one žrtve koje su motivisane da svedoče, suđenje može da bude emocionalno teška situacija za njih, a može i da ih **izloži daljem riziku od nasilja**. Osećaj neprijatnosti žrtve tokom krivičnog postupka može da se odnosi na:

- Nepoznavanje sudske prakse;
- Neizvesnosti u pogledu toga da li od nje može da se zahteva da svedoči tokom suđenja, posramljenosti i neprijatnosti što mora da svedoči o intimnim detaljima u javnosti;
- Strah od blizine sa počiniocem i njegovom porodicom;
- Strah od uznemiravanja od strane tuženog u neprijatnom unakrsnom ispitivanju.

Pravosudni akteri koji su uključeni u predmete NNŽ treba da razmisle o zahtevanju/primeni posebnih mera koje bi olakšale učešće žrtve u postupku. Tako, Instanbulska konvencija zahteva sledeće:

²⁴ Handbook on effective prosecution responses to violence against women and girls, the United Nations Office on Drugs and Crime, 2014.

- Da profesionalci u pravosuđu budu svesni dinamike koju podrazumeva NNŽ i osiguraju da žrtva bude obaveštena o sudskim postupcima i da uvedu neophodne zaštitne mere (Član 56)
- Da tokom sudskog postupka ne bude dozvoljena upotreba intruzivnog jezika ili jezika koji okrivljuje žrtvu niti predstavljanje irelevantnih dokaza koji se odnose na seksualnu prošlost ili drugo ponašanje žrtve (Član 54)
- Da se osigura da državne i nevladine organizacije i savetnici za pitanja nasilja u porodici mogu da pruže pomoć i/ili podršku žrtvama, n njihov zahtev, tokom istrage i sudskog postupka (Član 55.2).

Ovde su navedene neke specijalne praktične mere koje mogu da olakšaju učešće žrtve u postupku:²⁵

Mere zaštite poverljivosti Procedure osmišljene radi zaštite identiteta žrtve od medija i javnosti	Mere podrške žrtvi Mere osmišljene da olakšaju iskustvo žrtve tokom svedočenja	Mere zaštite privatnosti Posebna dokazna pravila osmišljena da ograniče postavljanje pitanja koja se tokom suđenja mogu postavljati žrtvi
Uklanjanje bilo kakvih informacija koje identifikuju lice kao što su imena i adrese iz javnih sudskih evidencija i od medija;	Dozvoliti žrtvama da svedoče na način koji im omogućava da izbegnu viđenje sa počiniocem (tj. putem video nadzora ili iza pregrada)	Zabrana pitanja o prethodnom ili kasnijem seksualnom ponašanju žrtve
Korišćenje pseudonima za označavanje žrtve	Ograničiti učestalost, način i dužinu saslušanja	Nadraženje potvrđivanja svedočenja žrtve (prema nacionalnim propisima).
Zabrana odavanja identiteta žrtve ili informacija koje identifikuju žrtvu prema trećim licima	Dozvoliti osobi koja pruža podršku, kao što je član porodice ili prijatelj, da prisustvuju suđenju uz žrtvu	
Omogućavanje žrtvama da svedoče iza zaštitnih pregrada ili putem elektronskih i drugih specijalnih metoda	Sud može da dozvoli video tehnikom snimani intervju sa ugroženim ili zastrašenim svedocima pre samog suđenja prilikom glavnog svedočenja svedoka	
Omogućavanje postupka <i>in camera</i> ili zatvorenih ročišta u svim delovima suđenja, tj.	Ispitivanje svedoka preko posrednika	

²⁵ Handbook on effective prosecution responses to violence against women and girls, the United Nations Office on Drugs and Crime, 2014.

tokom svedočenja žrtve (izuzeće javnosti)		
--	--	--

EKLJP na način kako je tumači Evropski sud takođe zahteva senzitivnan pristup žrtvama NNŽ tokom krivičnog postupka i izbegavanje sekundarne viktimizacije (videti podsećanje na sudsku praksu u delu *Uravnotežavanje prava*, u daljem tekstu).

Odredba 15(c) Ažuriranih model strategija UN i praktičnih mera navodi sledeće:

Pozivaju se države članice da reviduju, procene i ažuriraju svoje krivične postupke i uzmu u obzir sve relevantne međunarodne pravne instrumente, sa ciljem da osiguraju da žene koje su izložene nasilju budu osposobljene da svedoče u krivičnim postupcima kroz primenu odgovarajućih mera koje olakšavaju njihovo svedočenje, štite njihov identitet i dostojanstvo; da osiguraju bezbednost tokom krivičnog postupka; i da izbegnu sekundarnu viktimizaciju. U zemljama u kojima nije moguće garantovati sigurnost žrtvama, odbijanje svedočenja ne sme da se posmatra kao krivično ili prekršajno delo.

Prava žrtve

Da bi uklonila prepreke u pristupu pravdi Instanbulaska konvencija navodi određeni broj zaštitnih mera za žrtve nasilja nad ženama, naročito:

- Odgovarajuće i blagovremene informacije o raspoloživim servisima podrške i zakonskim merama na jeziku koji žrtva razume (Član 19)
- Pristup servisima koji olakšavaju oporavak žrtava od nasilja uključujući, po potrebi, pravno i psihološko savetovanje, finansijsku pomoć, stanovanje, obrazovanje, obuku i pomoć prilikom zapošljavanja (Član 20)
- Dostupnost pravnih lekova uključujući pravo na zahtev za naknadu štete od počinioca za dela NNŽ (Članovi 29 i 30)
- Obavezu da se istraga i postupak obave bez nepotrebnog odugovlačenja (Članovi 49 i 50)
- Pravo da se bude saslušan i pravo na informisanost o napredovanju postupka;
- Pravo na usluge prevodioca;
- Zaštitne mere za žrtvu i članove njene porodice tokom sudske istrage i sudskog postupka (zaštita od zastrašivanja i odmazde; informisanje o pravima i raspoloživim servisima podrške; informisanog o begu ili otpuštanju počinioca; zaštita privatnosti i ugleda; izbegavanje kontakta sa počiniocem gde god je to moguće; itd. (Član 56)
- Pravo na pravnu pomoć i besplatnu pravnu pomoć za žrtve pod uslovima iz njihovog nacionalnog prava (Član 57)

Alternativno rešavanje sporova

Mnoge države omogućuju i podstiču medijaciju ili druge oblike **alternativnog rešavanja sporova** (počev od kvazi-sudskih mehanizama, preko arbitraže, do neformalne medijacije ili foruma), naročito u predmetima nasilja u porodici. Ti načini se ponekad predstavljaju kao pozitivni za žene, jer obično podrazumevaju niže troškove od redovnih sudskih postupaka, i mogu da budu brži, po fleksibilnijem postupku, i generalno su pristupačniji ženama, posebno ženama u ruralnim

oblastima²⁶. Međutim, kod njih je neophodno postupati sa posebnom pažnjom. Instanbulska konvencija zahteva zabranu **obaveznih** procesa alternativnog rešavanja sporova, uključujući medijaciju i pomirenje, kod svih oblika NNŽ (Član 48). Komitet CEDAW je otišao i **dalje** i pozvao sve zemlje potpisnice Konvencije CEDAW da osiguraju da predmeti NNŽ, uključujući nasilje u porodici, “**ni pod kojim uslovima ne budu upućeni na bilo koji postupak alternativnog rešavanja sporova**”²⁷. Potrebna je posebna pažnja, uz pozivanje na međunarodno humanitarno pravo, pri proceni da li bilo koji mehanizam alternativnog rešavanja sporova može da obezbedi delotvorne pravne lekove i reparacije:

- Žene treba da učestvuju kao donosioci presuda.
- Mehanizam treba da ima za cilj jačanje poštovanja ljudskih prava, uključujući i pravo žena na ravnopravnost.
- Žene treba da dobiju informacije o različitim opcijama koje su im na raspolaganju za različite forume.
- Žene treba slobodno da izaberu mesto/forum rešavanja spora.
- Neophodno je da postoji jednakost oružja između žene i počinioca koji koriste ove postupke.

Odgovor krivičnog pravosuđa na nasilje nad ženama: preodsudna faza

Sistem krivičnog pravosuđa ima vodeću ulogu u naporima za sprečavanje i odgovor na NNŽ. Krivično zakonodavstvo postavlja standarde za ono šta društvo smatra kao neprihvatljivo ponašanje, i daje ovlašćenja akterima u ovom sistemu da vrše istrage, krivično gone i kažnjavaju rodno-zasnovana krivična dela. Cilj svakog sistema krivičnog pravosuđa u predmetima koji uključuju nasilje nad ženama treba da bude da se osigura bezbednost žrtve a da se počinitelj pozove na odgovornost za svoja dela, i da se pošalje jasna poruka društvu da se NNŽ neće tolerisati.

Inkriminisanje NNŽ

Instanbulska konvencija konkretno zahteva inkriminisanje sledećih oblika NNŽ:

- Psihičko nasilje (Član 33)
- Seksualno nasilje, uključujući silovanje (Član 36)
- Fizičko nasilje (Član 35)
- Prinudni brak (Član 37)
- Uhođenje (Član 34)
- Genitalno sakaćenje žena (Član 38)
- Prinudni abortus i prinudna sterilizacija (Član 39)

Osim toga, Instanbulska konvencija zahteva od država potpisnica da osiguraju da seksualno uznemiravanje potpada pod *krivične ili druge zakonske sankcije* (Član 40).

U praksi, odgovor sistema krivičnog pravosuđa se očekuje u odnosu na bukvalno sve oblike NNŽ jer su oni po definiciji povezani sa određenim stepenom bilo fizičkog, psihičkog, ili seksualnog nasilja, ili čak uključuju sva tri oblika.

²⁶ *Women's Access to Justice for Gender-Based Violence*, a Practitioners' Guide no. 12, International Commission of Jurists, 2016

²⁷ General Recommendation no. 33, “General recommendation on women's access to justice”, UN Doc CEDAW/C/GC/33 (2015), paragraph 58(c)

Standardi za delotvorne istrage

Član 49.2 Instanbulske konvencije uspostavlja obavezu država da osiguraju da se istrage i krivično gonjenje predmeta sa svim oblicima NNŽ sprovode na **delotvoran način**. U skladu sa Eksplanatornim izveštajem to znači, na primer:

- Utvrđivanje relevantnih činjenica;
- Saslušanje svih raspoloživih svedoka;
- Sprovođenje forenzičkih pregleda, na osnovu multi-disciplinarnog pristupa uz upotrebu najsavremenije metodologije istrage da bi se osiguralo sveobuhvatno razmatranje predmeta.

Predmetima NNŽ treba pripisati nizak prioritet jer to značajno doprinosi osećanju nekažnjivosti kod počinilaca i pomaže da se podstiču visoki nivoi prihvatanja takve vrste nasilja.²⁸

Mere za postizanje delotvornih istraga i krivičnog gonjenja moraju se sprovoditi u skladu sa fundamentalnim načelima ljudskih prava i imajući u vidu razumevanje nasilja iz rodne perspektive (Član 49.2 Instanbulske konvencije - Istrage). To znači da te mere ne smeju da utiču na prava odbrane i zahteve pravednog i nepristrasnog suđenja, u skladu sa Članom 6 EKLJP (videti i deo “*Postizanje ravnoteže između različitih prava*” iz ovih Smernica).

Instanbulska konvencija zahteva da krivično gonjenje krivičnih dela NNŽ bude praćeno između ostalog sledećim garantijama:

- Istraga i sudski postupak **bez nepotrebnog odlaganja** (Član 49.1)
- Prava žrtava moraju biti uzeta u obzir u svim fazama krivičnog postupka (Član 12)
- Opravdanja po osnovu kulture, običaja, religije ili takozvane „časti“ se neće smatrati opravdanjem za bilo koji čin nasilja (Član 42);
- Žrtve imaju pristup posebnim merama zaštite tokom istrage i sudskog postupka (videti deo “Mere koje se preduzimaju tokom suđenja”)
- Organi sprovođenja zakona obavezni su da odgovore **odmah** na pozive za pomoć i da na odgovarajući način upravljaju opasnim situacijama
- Uzimaju se u obzir sva dela koja predstavljaju NNŽ **bez obzira na odnos između žrtve i počinioca** (Član 43).
- Istrage ili krivično gonjenje krivičnih dela koja predstavljaju NNŽ **ne bi trebalo da u potpunosti zavise od izveštaja ili pritužbe koju podnosi žrtva** a postupak može da se nastavi čak i kada žrtva povuče svoju pritužbu (Član 55, videti takođe predmet *Opuz protiv Turske*, 2009).

U predmetu *B. V. protiv Belgije*, Evropski sud je jednoglasno zaključio da je došlo do kršenja proceduralnih aspekata Člana 3 EKLJP. Od nadležnih organa se zahteva da sprovode delotvorne istrage, da **blagovremeno iskoriste** sve raspoložive mogućnosti za utvrđivanje činjenica i, po potrebi, okolnosti u vezi sa navodnim delima silovanja i nepristojnog napada. Istražni organi su prema tome dužni da **procene kredibilitet optužbi i pojasne okolnosti slučaja** uz istovremeno poštovanje zahteva **blagovremenog postupanja i razumne ekspeditivnosti**.

Član 58 Instanbulske konvencije zahteva da **ograničeni vremenski period** za efikasno pokretanje bilo kog pravnog postupka u pogledu dela koja predstavljaju seksualno nasilje, uključujući silovanje, prinudni brak, genitalno sakaćenje žena, prinudni abortus i prinudnu sterilizaciju bude dovoljno dug da **omogući efikasno pokretanje postupka nakon što osoba postane punoletna**. Prema tome ova obaveza se primenjuje u odnosu na decu žrtve, koja često nisu u stanju, iz različitih razloga, da prijave dela počinjena protiv njih pre dostizanja punoletstva. Izraz “period za efikasno

²⁸ Explanatory Report, cites above, § 255

pokretanje bilo kog pravnog postupka” znači, kao prvo, kada ova deca postanu odrasle osobe, tada je neophodno da imaju dovoljno vremena da prevaziđu sopstvenu traumu, što će ih osposobiti da podnesu tužbu i, kao drugo, da organi krivičnog gonjenja moraju sa budu u stanju da pokrenu krivično gonjenje za takva dela.²⁹

Krivično gonjenje u predmetima seksualnog nasilja, uključujući predmete silovanja

Krivično gonjenje seksualnog nasilja ima mnogo funkcija, uključujući funkciju odvratanja, postizanja pravde za žrtve, i afirmaciju načela rodne ravnopravnosti i ljudskih prava žena.

U predmetu *X i Y protiv Holandije* (26 mart 1985), Evropski sud je utvrdio da zaštita koja je obezbeđena građanskim pravom u slučaju štete koju je nanela druga podnositeljka pritužbe nije dovoljna. To je bio slučaj u kom su bile ugrožene fundamentalne vrednosti i suštinski aspekti privatnog života. **Delotvorno odvratanje je bilo neophodno u ovoj oblasti i moglo se postići samo odredbama krivičnog zakona.** Obzirom da joj holandski krivični zakon nije osigurao praktičnu i delotvornu zaštitu, Evropski sud je stoga zaključio da, uzimajući u obzir prirodu dela u ovom slučaju, da je u odnosu na drugu podnositeljku prekršen Član 8 Konvencije.

Pristanak na seksualni čin mora se dati dobrovoljno kao posledica slobodne volje dotičnog lica što se procenjuje u kontekstu pratećih okolnosti.

U predmetu *M.C. protiv Bugarske* (4 decembar 2003) podnositeljka pritužbe, stara 14 godina (što je starost za pristanak na seksualni čin u Bugarskoj), bila je silovana od strane dva muškarca; plakala je tokom i nakon čina silovanja i kasnije su je majka odvela u bolnicu, gde je utvrđeno da je njen himen pokidan. Pošto nije bilo moguće utvrditi da li se opirala ili pozivala u pomoć, počinioци nisu bili krivično gonjeni. Evropski sud je utvrdio kršenje Člana 3 EKLJP (zabrana mučenja) i Člana 8 EKLJP (prava na poštovanje privatnog života) Konvencije. Sud je naglasio pozitivnu obavezu država potpisnica sa **krivično gone** svaki slučaj seksualnog čina bez pristanka, čak i kada žrtva **nije pružala fizički otpor**, kao i obavezu da usvoje zakonodavstvo koje inkriminiše dela NNŽ. Nadalje, Evropski sud je napomenuo da je **suštinski element za utvrđivanje silovanja i seksualnog zlostavljanja nepostojanje pristanka.** Žrtve seksualnog zlostavljanja, naročito mlade devojčice, često nisu bile u stanju da se opiru usled psiholoških razloga (one su se ili pasivno predavale ili su se distancirale od čina silovanja) ili iz straha od daljeg nasilja.

Instanbulska konvencija uključuje ovu presudu i zahteva da strane ugovornice usvoje krivično zakonodavstvo u vezi sa seksualnim nasiljem i silovanjem koje će biti usredsređeno na nepostojanje pristanka kao sastavnog elementa krivičnog dela (Član 36.2). Ona takođe navodi da države moraju da preduzmu neophodne zakonodavne i druge mere da osiguraju da se odredbe koje inkriminišu seksualno nasilje primenjuju i na delo počinjeno protiv **bivše ili sadašnje supruge ili partnerke** kako je prepoznato u nacionalnom zakonodavstvu (Član 36.3). Krivična dela seksualnog nasilja i silovanja obavezno moraju da se primenjuju na seksualni čin bez pristanka, bez obzira na odnos između počinioца i žrtve. Seksualno nasilje i silovanje su česti oblici demonstriranja moći i kontrole u nasilnim partnerskim odnosima i postoji verovatnoća da se dese tokom ili nakon raskida³⁰

²⁹ Explanatory Report, cited above, § 296

³⁰ Explanatory Report, § 194

Proces saslušanja

Potrebno je uzeti u obzir rod osobe koja vodi razgovor (kao i prevodioca, ukoliko se koriste usluge prevodioca) i/ili uveravanje žrtve. Kad god je to moguće, razgovor treba da se obavi bez odlaganja i korišćenjem jednostavnog načina izražavanja. Žrtvama treba ponuditi mogućnost da se obezbedi prisustvo osobe od poverenja. Osobe koje sprovode razgovor treba da budu budne u pogledu stvari koje uzrokuje trauma, gubitak pamćenja, nedostatak koncentracije, nedosledno prisećanje i naročito duboko emotivan odgovor. Odlaganje prijavljivanja rodno-zasnovanog nasilja je često i ne bi trebalo da utiče na odluku da se sprovede istraga ili započne krivično gonjenje. Nemojte pretpostaviti da prosto zato što žena sa zakašnjenjem prijavljuje nasilje da to znači da ne govori istinu. Iako usled kašnjenja može doći do gubitka dokaza, neophodno je sprovesti kompletnu istragu, i prikupiti i analizirati sve raspoložive dokaze. Slično tome, kada je delo prijavljeno, odlaganje u sprovođenju postupka može da prouzrokuje da žrtva povuče prijavu ili odbije da svedoči.

Takođe je potrebno da nadležni organi uzmu u obzir i “**sindrom pretučene žene**”, o kome je ranije bilo reči. Potrebno je da pravosudni akteri budu svesni uticaja traume i da unesu potrebna prilagođavanja kako bi omogućili žrtvi da ispriča svoju priču:

- Obratiti pažnju na verovatnoću ponovne traumatizacije.
- Moguće je da dođe do disocijacije kao psihološke odbrambene strategije.
- Dubok osećaj posramljenosti i nasilja koji je preživela žrtva seksualnog nasilja može da utiče na njenu sposobnost da objasni šta se desilo.
- Važna su otvorena pitanja (bez ponuđenih odgovora) koja se obavezno postavljaju s poštovanjem.
- Kulturološki aspekti koji se odnose na rod, predmet razgovora, i stil naracije potrebno je uzeti u obzir kad god je to moguće.

Odluke o pokretanju krivičnog postupka

• Vršenje diskrecionog prava tužioca

U mnogim državama tužioci su ti koji kontrolišu vrata kojima se ulazi u sud, odlučuju ko će biti optužen i po kom osnovu. Međutim, to nije slučaj u svim jurisdikcijama. U nekim državama i kod nekih krivičnih dela, policija je ta koja podnosi krivičnu prijavu. Međutim, generalno govoreći tužilac je taj koji je odgovoran da potvrdi krivičnu prijavu ili odluči da li će krivični predmet biti predat sudu ili ne. U različitim sistemima krivičnog pravosuđa postoje različiti stepeni diskrecionog prava tužilaštva. Vršenje diskrecionog prava tužioca da krivično goni ili ne goni je veoma teško jer odluka može da ima ozbiljne posledice po osumnjičenog, žrtvu, i zajednicu.

• Krivično gonjenje na osnovu dokaza ili u odsustvu žrtve

Kako je ranije navedeno, žrtve NNŽ se suočavaju sa većim brojem prepreka u pristupu pravdi, naročito prepreka psihološke prirode. To često dovodi ili do nespremnosti da prijave nasilje ili do povlačenja prijave. Zbog toga je potrebno da akteri u pravosuđu primenjuju posebne strategije u sprovođenju krivičnog gonjenja na osnovu dokaza odnosno onoga što se takođe označava kao krivično gonjenje bez prisustva žrtve. Na primer, tužioci treba da planiraju da daju instrukcije policiji tokom istrage da prikupi potvrđujuće dokaze kao što su fizički dokazi, medicinske evidencije, forenzički izveštaji, antropološki dokazi, i izjave psihologa i drugih veštaka. Tužioci treba da planiraju da koriste navedene dokaze i druge pravosudne strategije da ojačaju argumente optužnice kada žrtva nije na raspolaganju da svedoči.

Član 55 Instanbulske konvencije propisuje obavezu država da osiguraju da istraga neće isključivo zavisiti od prijave ili pritužbe koju podnosi žrtva i da svaki tekući postupak može da se nastavi i nakon što žrtva povuče svoju prijavu ili pritužbu. (o ovom pitanju, pogledati i deo *Postizanje ravnoteže prava* iz ovih Smernica).

Puštanje na slobodu pre suđenja

Kod donošenja bilo koje odluke potrebno je da pravosudni akteri najveći značaj pridaju bezbednosti žrtve (npr. odluke o lišavanju slobode, držanje u pritvoru pre suđenja, i puštanje na slobodu uz kauciju). Uključenost u sistem krivičnog pravosuđa može za neke žrtve da bude ekstremno opasno. One mogu da se nađu u velikom riziku od zastrašivanja, nanošenja dalje štete, ili odmazde. Potrebno je da pravosudni akteri budu vrlo dobro upoznati sa različitim rizicima s kojima se žrtve možda suočavaju, bilo od strane nasilnih partnera ili organizovanih kriminalnih grupa. Kod zaštitnih mera je potrebno imati na umu fizičke i emocionalne potrebe žrtve. Iako se takve mere obično primenjuju pre suđenja da bi se osiguralo da će žrtva biti na raspolaganju za suđenje, takve mere treba da se nastave sve dok su neophodne (videti deo *Zaštitne mere* u ovim Smernicama)

Slučajevi kada su žrtve NNŽ optužene za krivična dela

Obzirom na složenost predmeta nasilja nad ženama, naročito onih koji se dešavaju u okviru porodice, moguće je da će se tužioci susresti sa slučajevima kada će smatrati da je žena žrtva nasilja ta koju treba uhapsiti ili protiv koje treba podneti krivičnu prijavu. To može, na primer, da se desi u okolnostima kada su žrtve trgovine ljudima optužene za krivična dela u vezi sa prostitucijom ili kada su žrtve nasilja u porodici optužene za napad ili ubistvo usled uzvratanja udarca u odmazdi ili samoodbrani čime su nanele povrede nasilniku. Veoma je izazovno raditi na predmetima gde je protiv žrtve podneta krivična prijava za krivično delo protiv nasilnika, naročito u jurisdikcijama u kojima postoji obaveza gonjenja i zabrana odustajanja od krivične prijave što ograničava diskreciono pravo tužioca.

Kada se prema žrtvama NNŽ postupa kao prema počiniocima krivičnog dela to ima razarajuće posledice po žrtvu. Tužioci se nalaze u jedinstvenom položaju da spreče ili bar svedu na minimum ovakve negativne posledice. Istovremeno, odgovarajuća i na žrtvu orijentisana sudska kontrola nad radom tužioca predstavlja važnu garantiju protiv ovakvih posledica.

Da bi se uspešno nosili sa ovakvim složenim predmetima neophodno je da pravosudni akteri sprovedu kontekstualnu analizu koja obuhvata, na primer:³¹

- Utvrđivanje da li je optužena osoba žrtva nasilja.
- Procenu dokaza o samoodbrani i odbacivanje predmeta u kojima se legitimno može utvrditi postojanje samoodbrane.
- Sprovođenje informisane analize “predominantnog agresora”.

Odredba 15(k) Ažuriranih model strategija UN i praktičnih mera navodi sledeće:

Pozivaju se države članice da reviduju, procene i ažuriraju svoje krivične postupke i uzmu u obzir sve relevantne međunarodne pravne instrumente, sa ciljem da osiguraju da ...

³¹ Istraživanje koje je citirano u Greipp, J. P., Meisner, T. G. and Miles, D. J., *Intimate Partner Violence Victims Charged with Crimes: Justice and Accountability for Victims of Battering Who Use Violence Against their Batterers*, Aequitas (2010).

tvrdnje o samoodbrani od strane žena koje su žrtve nasilja, naročito u slučajevima sindroma pretučenih žena, budu uzete u obzir tokom istrage, krivičnog gonjenja i kažnjavanje istih.

Zaštitne mere

Član 50 Instanbulske konvencije zahteva da nadležni organi unutrašnjih poslova odmah i na prikladan način odgovore kroz nuđenje **odgovarajuće i hitne zaštite žrtava** (§1) i zahteva da se odmah i na prikladan način uključe u sprečavanje i zaštitu od svih oblika nasilja (§2), uključujući i upotrebu preventivnih operativnih mera i prikupljanja dokaza.

Prema navodima Eksplanatornog izveštaja, usaglašenost sa ovom obavezom uključuje, na primer, sledeće:

- Pravo nadležnih organa unutrašnjih poslova da uđu na mesto gde se nalazi osoba koja je pod rizikom;
- Postupanje sa žrtvom i pružanje saveta žrtvi od strane nadležnih organa unutrašnjih poslova na odgovarajući način;
- Uzimanje izjave od žrtava bez odlaganja od strane posebno obučениh zaposlenih i, gde je potrebno, od strane osoba ženskog pola, u prostorijama koje su uređene tako da uspostavljaju odnos poverenja između žrtve i zaposlenih u organima unutrašnjih poslova.

Mnogi počinioci prete svojim žrtvama ozbiljnim nasiljem, uključujući smrt, i u prošlosti su izlagali svoje žrtve ozbiljnom nasilju. Zbog toga je od presudnog značaja da se kod svake procene rizika i upravljanja rizikom uzme u obzir **verovatnoća ponavljanja nasilja**, posebno smrtonosnog nasilja, i da se na **odgovarajući način izvrši procena ozbiljnosti situacije**. Član 51 Instanbulske konvencije uspostavlja obavezu da se osigura da svi nadležni organi, ne samo policija, vrše delotvornu procenu i osmišljavaju plan upravljanja bezbednosnim rizicima sa kojima se konkretna žrtva suočava u svakom pojedinačnom slučaju, u skladu sa standardizovanom procedurom i uz uzajamnu saradnju i koordinaciju.

Član 52 Instanbulske konvencije odnosi se na **hitne mere zaštite**. Ovaj član zahteva od država da preduzimaju neophodne mere i obezbede da nadležni organi imaju ovlašćenja da u situacijama neposredne opasnosti izdaju nalog počiniocu nasilja da napusti mesto stanovanja žrtve i ugroženog lica u dovoljnom vremenskom periodu i da zabrane počiniocu da povredi boravište, odnosno stupi u kontakt sa žrtvom ili ugroženom osobom. Član 53 Instanbulske konvencije propisuje **mere zabrane prilaska odnosno zaštite** i definiše određeni broj kriterijuma za izdavanje takvih mera da bi obezbedio da služe svrsi osiguranja zaštite od daljeg nasilja. Mera zabrane prilaska ili zaštite može da se posmatra kao komplementarna mera kratkoročnim hitnim merama zaštite. Njena svrha je da obezbedi brz pravni lek za zaštitu lica koja su pod rizikom od NNŽ putem zabrane, ograničenja ili propisivanja određene vrste ponašanja počinioca.

Ovakav širok raspon mera obuhvaćenih ovim nalogima znači da one postoje pod različitim nazivima kao što su nalog za ograničenje prilaska, zabrana prilaska, nalog za deložaciju, zaštitni nalog ili privremena mera. Bez obzira na te razlike, sve one služe istoj svrsi: *sprečavanje da se počinu nasilje i zaštita žrtve*. U Instanbulskoj konvenciji izraz hitna mera zaštite ili mera zabrane prilaska se koristi kao sveobuhvatna kategorija.

Sudska praksa Evropskog suda po osnovnu navodnog propusta nadležnih organa da obezbede odgovarajuću zaštitu protiv nasilja u porodici ukazuje na značaj koji Evropski sud pripisuje izdavanju naloga za zaštitne mere.

U predmetu *Opuz protiv Turske*, uprkos brojnim zahtevima majke podnositeljke pritužbe i same podnositeljke pritužbe da se izdaju nalozi za zaštitne mere protiv nasilnog supruga podnositeljke pritužbe, nadležni organi nisu preduzeli nikakve mere i nasilni suprug je ubio majku podnositeljke pritužbe. Tokom komunikacije o ovom predmetu sa Vladom, advokat podnositeljke pritužbe je informisao Evropski sud da je život podnositeljke u neposrednoj opasnosti, zbog kontinuiranog propusta nadležnih organa da preduzmu značajne mere za zaštitu klijenta. Tek nakon prosleđivanja ovog upozorenja i zahteva Evropskog suda da se da objašnjenje u tom pogledu, lokalni organi su sada uveli konkretnu meru radi obezbeđenja zaštite podnositeljke pritužbe³².

U predmetu *Talbis protiv Italije*, Evropski sud je primetio u dotičnom predmetu da iako u kontekstu nasilja u porodici mere zaštite u načelu imaju svrhu da se izbegne opasna situacija **što je moguće ranije**, 7 meseci je proteklo pre saslušanja podnositeljke pritužbe. **Takvo odlaganje je moglo samo da služi tome da uskrati podnositeljki hitnu zaštitu koju je situacija zahtevala.** Iako tokom dotičnog perioda podnositeljka pritužbe nije bila izložena daljim činovima fizičkog nasilja, Sud ne može da prenebregne činjenicu da je podnositeljka pritužbe, koja je uznemiravana telefonom, živela u strahu dok je boravila u sigurnoj kući. U ovom predmetu Evropski sud je ustanovio da postoji kršenje Člana 2 po osnovu ubistva sina podnositeljke pritužbe, kršenje Člana 3 po osnovu propusta domaćih organa da zaštite podnositeljku od nasilja u porodici, i kršenje Člana 14 u vezi sa Članom 2 i 3 Konvencije.

U jednom nedavnom predmetu, *Balsan protiv Rumunije*, uprkos činjenici da se podnositeljka pritužbe obratila domaćim sudovima da izdaju nalog za zaštitne mere za nju, konkretno, da zabrane njenom suprugu da ulazi u stan ili da joj prilazi, sudovi nisu odgovarali na taj zahtev. Jedina kazna koja je uvedena u odnosu na njenog supruga je nešto viša administrativna kazna. Evropski sud je primetio da mera nije imala odvratajući efekat koji bi bio dovoljan da se smatra dovoljnom garancijom protiv daljeg zlostavljanja podnositeljke pritužbe u datom predmetu jer je njen suprug nastavio da je napada čak i nakon uvođenja takve mere od strane tužioca. Evropski sud je bio mišljenja da je bilo neophodno da nadležni organi, obzirom na naročitu ugroženost žrtava nasilja u porodici, detaljnije analiziraju situaciju u kojoj se podnositeljka pritužbe nalazila.

Predstavljanje optužnice i dužnost tužioca

Vrhunac posla tužioca je predstavljanje optužnice. Ukoliko je u nekom predmetu urađena loša istraga, što dovodi do toga da se pred sud iznose slabe optužbe, onda je malo verovatno da će sudija biti u stanju da donese odgovarajuću presudu. Ukoliko je i žrtva razočarana presudom, onda je malo verovatno da će u drugoj prilici imati poverenja u pravosudni sistem, što će stvoriti opšte nepoverenje kod žena žrtava NNŽ prema pravosuđu. Optužnicu koja se iznosi pred sud potrebno je dobro razmotriti, da bi ona odslikavala ponašanje počinioca. Takođe je neophodno da tužioci obezbede da optužnica odslikava ozbiljnost i obim krivičnog dela, i da sudu obezbedi odgovarajuća ovlašćenja da kazni i izda odgovarajuće naloge nakon odsluženja kazne, odnosno da predstavi predmet na jasan i jednostavan način i da odrazi uticaj navedenog krivičnog dela po žrtvu.

Informacije koje tužilac treba da obezbedi sudu tokom pre-sudske rasprave za puštanje na slobodu³³

³² § 174, *Opuz v. Turkey*

³³ Handbook on effective prosecution responses to violence against women and girls, United Nations Office on Drugs and Crime, 2014

Ključne informacije o predmetima nasilja u porodici

- Da li postoji istorijat nasilja
- Da li je žrtva u strahu od daljeg nasilja i kakvi su osnovi za takav strah
- Mišljenje žrtve o verovatnoći da će optuženi poštovati uslove puštanja na slobodu, naročito naloga o zabrani kontakta
- Da li optuženi ima istorijat problema sa alkoholom ili drogom, ili mentalnim bolestima
- Da li optuženi ima istorijat kršenja sudskih naloga
- Detalje o svim prethodnim prijavama i osuđujućim presudama za nasilje u porodici
- Dokazi da optuženi poseduje vatreno oružje (dozvole, registracije)

Ključne informacije u predmetima seksualnog nasilja

- Mišljenje žrtve o riziku od opasnosti, pretnji ili pritisaka
- Da li optuženi ima krivični dosije
- Da li optuženi ima istorijat kršenja sudskih naloga
- Nivo nasilja impliciranog u prijavi
- Pretnje nasiljem koje je optuženi možda izrekao bilo kom drugom licu

Ključne informacije u predmetima trgovine ljudima

- Pregled predmeta da se utvrdi da li postoji potreba za anonimnošću žrtve (u jurisdikcijama koje to dozvoljavaju)
- Objašnjenje rizika po žrtvu u slučaju puštanja optuženog na slobodu
- Da li optuženi ima veze sa organizovanim kriminalnim grupama
- Objašnjenje straha žrtve i već uvedene zaštitne mere, npr. ukoliko se razmatra uključivanje žrtve u program zaštite svedoka

Ključne informacije u predmetima uznemiravanja

- Predstaviti istorijat uznemiravanja, kao sve sve incidente zloupotrebe ili krivičnih osuda iz prošlosti
- Dati uputstva sudu o bilo kojim indikatorima visokog rizika koji se prikazuju u okolnostima navoda, o odnosu između žrtve i optuženog (potrebno je izraditi procenu rizika i podneti je sudu)
- Prezentovati sve postojeće psihološke procene optuženog (tj. da li postoji istorijat seksualne devijantnosti, opsesivnog ponašanja?)
- Da li je žrtva u strahu od daljeg nasilja u slučaju puštanja optuženog na slobodu i kakvi su osnovi za takav strah
- Mišljenje žrtve o verovatnoći da će optuženi poštovati uslove puštanja na slobodu, naročito naloga o zabrani kontakta
- Da li optuženi ima istorijat problema sa alkoholom ili drogom, ili mentalnim bolestima
- Da li optuženi ima istorijat kršenja sudskih naloga (razmisliti o pozivanju policajca)
- Dokazi da optuženi poseduje vatreno oružje (dozvole, registracije)

Odgovor krivičnog pravosuđa na nasilje nad ženama: faza suđenja

Da li se radi o privatnoj stvari ili o stvari od javnog interesa?

Kako je ranije navedeno u ovoj raspravi, stereotipi i pogrešne percepcije predstavljaju jednu od prepreka sa kojom se žrtve NNŽ suočavaju u ostvarivanju pristupa pravdi (videti "*Stereotipi, pravosudni stereotipi i pogrešne percepcije*" iz ovih Smernica). Verovanje da određeni oblici rodno-zasnovanog nasilja (na primer, nasilje u porodici ili prinudni brak) predstavljaju privatno/lično pitanje i da drugi ljudi i država ne treba da se mešaju u to je jedna od pogrešnih percepcija. Visoki troškovi koje nasilje uzrokuje podvlače da je rodno-zasnovano nasilje

društveni, javni, i ne više samo privatni problem, i da je potrebno da ne njegovom rešenju hitno raditi jer društvo u celini, vlade, pojedinci, organizacije i biznisi snose cenu ovog nasilja.³⁴ EKLJP kako je tumači Evropski sud zahteva od država da preduzmu aktivne mere protiv dela NNŽ. U predmetu *Opuz protiv Turske*, Evropski sud je konstatovao, što se tiče argumenta Vlade da bi bilo kakvo dalje mešanje od strane nacionalnih organa predstavljalo kršenje prava žrtve prema Članu 8 Konvencije, i presude suda u sličnom predmetu nasilja u porodici, (*Bevacqua i S. protiv Bugarske*, 12 juni 2008³⁵), gde je sud našao da je mišljenje nadležnih organa da nikakva pomoć nije potrebna obzirom da se spor odnosio na “privatnu stvar” nije u skladu sa njihovom pozitivnom obavezom da obezbede uživanje prava podnositeljke predstavke. Evropski sud je dodao da, u nekim slučajevima, uplitanje nacionalnih organa u privatni ili porodični život pojedinaca može da bude neophodno u cilju zaštite zdravlja i prava drugih lica ili u cilju sprečavanja krivičnih dela³⁶. Ozbiljnost rizika po majku podnositeljke pritužbe je učinio da je takvo uplitanje od strane nadležnih organa neophodno u ovom predmetu.

Pitanje dokaza

Najčešće se ponašanje žrtava NNŽ razlikuje od ponašanja žrtava drugih nasilnih krivičnih dela. Žrtve NNŽ mogu naročito, *inter alia*, da pokažu sledeće:

- Osećaj posramljenosti zbog onoga što su iskusile, posebno u slučajevima seksualnog zlostavljanja ili silovanja
- Osećaj posramljenosti da otkrivaju detalje svog intimnog života
- Nespremnost da podnesu prijavu protiv počinioca
- Strah od odmazde od strane počinioca
- Strah od odbacivanja od strane porodice i zajednice ukoliko se otkrije šta su iskusile
- Emocionalnu povezanost sa počiniocem
- Samo-okrivljavanje

Ovakve razlike u ponašanju predstavljaju specifične probleme u vezi sa dokazima i zahtevaju specifičan odgovor. Osim toga, postupci koji se tiču NNŽ ne smeju da budu pod uticajem rodno-zasnovanih stereotipa (na primer, stereotipa o tome kako žena treba da se ponaša i oblači, predrasude o njenoj seksualnoj prošlosti).

U situacijama u kojima dete žrtva NNŽ ne želi da svedoči ili se to smatra suviše traumatičnim za žrtvu, neophodno je razmotriti da li su prihvatljive izjave žrtve date van suda (videti delove iz ovih Smernica pod nazivom *Mere koje treba preduzeti da se izbegne sekundarna viktimizacija i Postizanje ravnoteže između različitih prava*).

³⁴ *Combating violence against women: Stocktaking study on the measures and actions taken in Council of Europe member States* (2006), dostupno na <https://rm.coe.int/168059aa52>

³⁵ U ovom predmetu, prva podnositeljka pritužbe je bila majka druge podnositeljke pritužbe. Ona je bila žrtva nekoliko incidenata nasilja od strane bivšeg supruga, gđina N. Evropski sud je naglasio da je prosust nadležnih organa da uvedu kazne ili da na drugi način izvrše obavezu N da se uzdrži od nezakonitih dela bio od suštinskog značaja u okolnostima ovog predmeta, jer je to predstavljalo odbijanje da se obezbedi hitna pomoć koja je podnositeljki pritužbe bila neophodna. Evropski sud je takođe naglasio da je mišljenje nadležnih organa da nikakva pomoć nije potrebna obzirom da se spor odnosio na “privatnu stvar” nije u skladu sa njihovom **pozitivnom obavezom da obezbede uživanje prava podnositeljke predstavke po Članu 8 (poštovanje privatnog i porodičnog života)**.

³⁶ Evropski sud se ovde poziva na predmet *K.A. i A.D. protiv Belgije*, br. 42758/98 i 45558/99, § 81, 17 februar 2005)

Ovde su navedena neka *specifična pitanja* u vezi sa dokazima u predmetima NNŽ.

- **Korišćenje veštaka**

Generalno govoreći, pitanja koja uzrokuju potrebu za svedočenjem veštaka u predmetima NNŽ uključuju sledeće:

- Pitanja koja se odnose na popularne mitove u vezi sa nasiljem nad ženama
- Pitanja koja se odnose na zbunjujuće ponašanje žrtve (tj. ponašanje uzrokovano post-traumatskim stres poremećajem, dinamikom nasilja u porodici ili seksualnim zlostavljanjem)
- Pitanja koja se odnose na medicinska i forenzička pitanja kao na primer DNK dokazi, posao kriminalistike (serologija, otisci prstiju), žene medicinske sestre koje vrše pregled u slučaju ovakvih napada, lekari, itd.

Veštaci mogu da objasne uobičajeno ponašanje žrtava, posledice nasilja po žrtve, i da pomognu onima koji utvrđuju činjenice u proceni njihovog kredibiliteta kada postupanje žrtve može da se pokaže onakvim kakvo sudije ili porotnici ne očekuju. Kod **krivičnog gonjenja bez prisustva žrtve**, veštaci može da objasni zašto je žrtva neprijateljski nastrojena ili nespremna da saraduje. Veštak takođe može da objasni obrasce tipičnog ponašanja koje je u skladu sa **sindromom pretučene žene**.

- **Ograničavanje pozivanja na seksualnu prošlost i ponašanje žrtve**

Mnoge jurisdikcije zabranjuju – kroz usvajanje takozvanih zakona za zaštitu silovanja – uvođenje dokaza o seksualnom ponašanju žrtve koje nije u vezi sa incidentom koji je predmet krivičnog gonjenja. Tipični zakoni ove vrste propisuju da kod krivičnog gonjenja silovanja, nisu dopušteni dokazi o reputaciji ili mišljenjima u pogledu navodnog ranijeg seksualnog ponašanja žrtve. Zabrana postavljanja ovakvih pitanja ima za cilj da spreči odbranu da zloupotrebljava sistem krivičnog pravosuđa da zlostavlja žrtvu. Cilj je takođe i da se ukine tradicionalan stav da kod žene koja je nekad pre dala pristanak na seks postoji veća verovatnoća da će dati pristanak i u dotičnom incidentu. Čak i kada ne postoje posebni zakoni ovakve vrste za predmete silovanja, pozivanje na seksualnu prošlost žrtve može da bude dopušteno isključivo kada je relevantno i neophodno (Član 54 Instanbulske konvencije).

- **Nedozvoljeno izvlačenje negativnih zaključaka po osnovu kasnog prijavljivanja i činjenica da je žrtva kasno prijavila delo neće se posmatrati kao argument protiv žrtve i njenog kredibiliteta³⁷.** Nije neuobičajeno za žene žrtve nasilja da odlažu prijavljivanje nasilja nadležnim organima. Mogu da postoje legitimni razlozi zašto je žrtva odlučila da odloži prijavljivanje, a moguće je pozvati veštaka koji će objasniti ovakvu vrstu ponašanja.

Postizanje ravnoteže između različitih prava

Sudska praksa ili postojeći proceduralni zahtevi često dovode do odluka koje nisu prilagođene potrebama žrtve, što dovodi do dalje traumatizacije, otuđenja žrtve od postupka i, ponekad, uzrokuje da one povuku tužbu/prijavu ili da ne saraduju. Na primer, pravila dokaznog postupka mogu da dopuste unakrsno ispitivanje o seksualnoj ili ličnoj prošlosti, zahtevaju saradnju ili dopuste izvlačenje negativnih zaključaka po osnovu kasnog prijavljivanja (za detaljniji pregled

³⁷ Handbook on effective prosecution responses to violence against women and girls, United Nations Office on Drugs and Crime, 2014; takođe videti: Updated Model Strategies and Practical Measures for the Elimination of Violence against Women in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice, UN General Assembly resolution 65/228, annex, provision 15(e): "... no adverse inference should be drawn solely from a delay of any length between the alleged commission of a sexual offence and the reporting thereof..."

štetnih sudskih praksi i postojećih proceduralnih zahteva pogledati poglavlje iz ovih Smernica “Pitanja dokaza”).

Zaštita prava optuženog na pravično suđenje je presudna za krivični postupak. Ali to ne znači da je dozvoljeno prevideti prava i interese žrtve, jer procena pravednosti krivičnog postupka ima za pretpostavku da će se obratiti dužna pažnja na **prava odbrane** ali i na **interese javnosti i žrtve** time što će se omogućiti odgovarajuće krivično gonjenje kriminala a, po potrebi, i **prava svedoka**. EKLJP kako je tumači Evropski sud zahteva da se žrtvi NNŽ obezbedi zaštita koja je neophodna za postizanje **primerene ravnoteže** njenih prava i interesa, uključujući njeno pravo na poštovanje privatnog života, i prava odbrane navodnog počinioca (videti, na primer, predmet *Y protiv Slovenije, u donjem okviru*).

Y. protiv Slovenije, 28 maj 201

Zakon – Član 8: Sud je morao da ispita da li je država obezbedila dovoljnu zaštitu prava podnositeljke pritužbe na poštovanje njenog privatnog života, i naročito ličnog integriteta, u pogledu načina na koji je saslušavana tokom krivičnog postupka protiv njenog navodnog počinitelja dela seksualnog zlostavljanja. Pri tome, sud je morao da u **postigne pravednu ravnotežu između prava podnositeljke pritužbe kao žrtve koja je pozvana da svedoči u krivičnom postupku, koji ima zaštitu iz Člana 8, i prava odbrane, odnosno prava optuženog da pozove i unakrsno ispita svedoke kako je uređeno Članom 6 § 3 (d)**. Za razliku od stava iz drugih sličnih predmeta koje je Sud ranije razmatrao, gde je postupak pokretao optuženi, u ovom predmetu Sud je morao da ispita ovo pitanje iz perspektive navodne žrtve.

U dotičnom predmetu, interesi da se obezbedi pravedno suđenje su zahtevali da se osobi X da prilika da bude unakrsno ispitana od strane podnosioca pritužbe, naročito pošto je svedočenje podnosioca pritužbe na suđenju obezbedilo jedini direktan dokaz u predmetu a ostali prezentovani dokazi su bili konfliktni.

Međutim, obzirom da se krivični postupci koji se odnose na seksualne delikte percipiraju od strane žrtava kao veoma neprijatno i dugotrajno iskustvo, i obzirom da direktno suočavanje lica optuženih za seksualno zlostavljanje i njihovih žrtava podrazumeva rizik od dalje traumatizacije žrtava, lično unakrsno ispitivanje od strane optuženog moralo je da bude predmet najpažljivije procene od strane nacionalnih sudova. U stvari, više **međunarodnih instrumenata, uključujući zakonodavstvo Evropske Unije, propisuju da je žrtvama potrebno obezbediti određena prava, uključujući, između ostalog i žrtvama seksualnog zlostavljanja, uključujući obavezu države da ih zaštititi od zastrašivanja i ponovne viktimizacije** prilikom svedočenja o zlostavljanju. U tom pogledu, Sud konstatuje da je ispitivanje podnosioca trajalo tokom četiri sudska ročišta u toku više meseci, što je dug period koji sam po sebi pokreće neka pitanja, naročito kada se ima na umu nepostojanje bilo kakvoj očitog razloga za ovako duge vremenske periode između ročišta. Šta više, na dva od ovih ročišta osoba X je lično unakrsno ispitivala podnositeljku, neprekidno dovodeći u pitanje istinitost njenih odgovora i upućujući joj pitanja lične prirode. Po mišljenju Suda, takva pitanja imala su za cilj da napadnu podnositeljku i da degradiraju njen karakter. Međutim, uprkos dužnosti koju imaju pravosudni organi da nadziru oblik i sadržaj pitanja i komentara osobe X i da, po potrebi, intervenišu, intervencija predsedavajućeg sudije nije bila dovoljna da ublaži ono što je izvesno bilo stresno iskustvo za podnositeljku.

Pošto tvrdnja podnositeljke da je savetnik osobe X treba da bude diskvalifikovan iz postupka jer ga je ona konsultovala o seksualnim napadima brzo nakon što su se navodni događaji odigrali, Sud je utvrdio da merodavno domaće pravo, ili način kako je ono primenjivano u dotičnom predmetu, nisu u dovoljnoj meri uzeli u obzir interese podnositeljke pritužbe. To je tako jer negativne psihičke posledice njenog unakrsnog ispitivanja od strane savetnika osobe X su u značajnoj meri prevazišle strah koji bi podnositeljka preživela da ju je ispitivao drugi advokat. Osim toga, bilo koja informacija koju je mogao da dobije od nje u svojstvu advokata trebalo je da se poštuje kao poverljiva i nije se smela koristiti u korist osobe koja ima suprotne interese u istoj stvari.

Sud je takođe konstatovao neprimerenost pitanja koja su postavljena podnositeljki od strane ginekologa koga je dodelio okružni sud da utvrdi da li je učestvovala u seksualnom činu u do vreme. U tom pogledu, nadležni organi su bilo obavezni da obezbede da svi učesnici u postupku koji su pozvani da pomognu u istrazi ili procesu odlučivanja postupaju sa žrtvama i drugim svedocima uz poštovanje dostojanstva i bez uzrokovanja nepotrebne neprijatnosti. Međutim, imenovani ginekolog ne samo da nije bio obučen za sprovođenju odgovarajućeg intervjua sa žrtvama seksualnog zlostavljanja već se i obraćao podnositeljki pritužbe optužujućim pitanjima i komentarima koji prevazilaze obim njegovog zadatka i njegove medicinske stručnosti. To je imalo za posledicu da je podnositeljka pritužbe dovedena u defanzivnu poziciju što je nepotrebno povećalo stepen stresa usled krivičnog postupka.

Iako su nacionalni organi preduzeli određeni broj mera da spreče dalju traumatizaciju podnositeljke pritužbe, te mere su se na kraju pokazale nedovoljnim da bi se za nju obezbedila zaštita neophodna za postizanje primerene ravnoteže između prava i interesa koji su zaštićeni Članom 8 i prava odbrane lica X koja su zaštićena Članom 6 Konvencije. Sud je takođe jednoglasno utvrdio postojanje kršenja Člana 3 po osnovu propusta nadležnih organa da obezbede blagovremenu istragu i krivično gonjenje po pritužbi podnositeljke za seksualno zlostavljanje.

Korišćenje iskaza odsutnog svedoka

U normalnom slučaju, optuženi bi imao priliku da ispita svedoka koji na ročištu svedoči protiv njega, uključujući i žrtvu. To je jedno od načela pravednog suđenja. Međutim, kao što je ranije navedeno, žrtva NNŽ može da bude odsutna sa suđenja i nedostupna za unakrsno ispitivanje u sudnici. Pod određenim uslovima **iskazi odsutnih svedoka dati izvan sudnice** mogu da budu dopušteni bez kršenja prava optuženog na pravedno suđenje. Tako, u skladu sa pristupom Evropskog suda u predmetu *Schatschaschwili protiv Nemačke* [GC], treba odgovoriti na sledeća pitanja da bi se procenila pravednost postupka u kome se kao dokaz koriste iskazi koje je dao svedok koji nije prisutan na suđenju:

1. Da li je postojao dobar razlog za odsustvo svedoka i, posledično, za dopuštenost korišćenja netestiranih iskaza svedoka koji je u odsustvu kao dokaza?

U predmetima NNŽ sudija može da smatra da bi traumatizacija žrtve mogla da bude dobar razlog da se ne insistira a njenom prisustvu suđenju.

2. Da li su dokazi koje daje odsutni svedok isključiva i odlučujuća osnova za osuđujuću presudu optuženog? Da li su dokazi odsutnog svedoka **imali dovoljnu težinu** za osuđujuću presudu optuženog?

U slučajevima u kojima su dokazi koje je dao odsutni svedok isključiva ili presudna osnova za osuđujuću presudu, i u slučajevima u kojima nije jasno da li su takvi dokazi isključiva ili presudna osnova ali je dotični dokaz ipak imao značajnu težinu i ukoliko je njegovo dopuštanje moglo da

hendikepira odbranu, onda je neophodno analizirati postojanje dovoljnih kontra faktora. Stepen neophodnih kontra faktora koji su dovoljni da bi se suđenje smatralo pravednim zavisiće od težine dokaza odsutnog svedoka.

3. Da li su postojali dovoljni kontra faktori, uključujući snažne proceduralne garantije, da se nadoknadi hendikepiranost uzrokovana odbrani usled dopustivosti netestiranih dokaza i da bi se obezbedilo da suđenje, ocenjeno u celosti, bude pravedno?

Neophodno je da kontra faktori dozvole pravednu i primerenu procenu pouzdanosti netestiranog dokaza odsutnog svedoka.

Ovde su neke garantije:

- Sud mora da pokaže da je svestan da iskazi odsutnog svedoka imaju manju težinu.
- Sud mora da obezbedi detaljno obrazloženje zašto je smatrao da su dokazi pouzdani, uzimajući u obzir i druge raspoložive dokaze.
- Prikazati, na suđenju, video snimak ispitivanja odsutnog svedoka u fazi istrage da bi se omogućilo sudu, tužilaštvu i odbrani da vidi ponašanje svedoka za vreme ispitivanja i da formira svoj utisak o pouzdanosti svedoka.
- Raspoloživost tokom suđenja dokaza koji potvrđuju netestirani iskaz svedoka. Takvi dokazi mogu, između ostalog, da obuhvataju iskaze koje su na suđenju dale osobe kojima je odsutni svedok ispričao događaje odmah nakon njihovog dešavanja, dalji činjenični dokazi koji su obezbeđeni u vezi sa datim krivičnim delom, uključujući forenzičke dokaze, mišljenja veštaka o povredama i kredibilitetu svedoka.
- Potkrepljenje iskaza odsutnog svedoka može da bude činjenica da su postojale značajne sličnosti između opisa navodnog događaja koji je počinjen protiv njega a koji je dao odsutni svedok i opisa koji daje drugi svedok u čijem slučaju ne postoji dokaz o dosluhu, za uporedivo krivično delo koje je počinio isti optuženi. Ovo je još istinitije ukoliko drugi svedok svedoči na sudu a kredibilitet tog svedoka je potvrđen unakrsnim ispitivanjem.
- Mogućnost ponuđena odbrani da postavi svoja pitanja svedoku na posredan način, na primer u pisanom obliku, u toku suđenja.
- Da je bila obezbeđena navodnom počiniocu ili advokatu odbrane prilika da ispita svedoka u fazi istrage. U slučajevima kada su istražni organi već u fazi istrage došli do stajališta da svedok neće biti ispitan na suđenju neophodno je da se odbrani pruži prilika da postavi pitanja svedoku tokom prethodne istrage.
- Optuženom je dodatno neophodno obezbediti priliku da predstavi sopstvenu verziju događaja i da iznese sumnju u kredibilitet odsutnog svedoka, ukazujući na nedoslednosti ili neusklađenosti sa iskazima drugih svedoka.
- u slučajevima kada je identitet svedoka poznat odbrani, odbrana je u stanju da utvrdi i istraži bilo koji motiv svedoka da iznosi laž, i može prema tome delotvorno da ospori kredibilitet svedoka, iako u manjoj meri nego u slučaju direktnog suočavanja.

Kažnjavanje. Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti

EKLJP kako je tumači Evropski sud i Instanbulska konvencija zahteva da krivična dela koja predstavljaju NNŽ budu kažnjena kaznama koje su delotvorne, srazmerne i koje imaju odvratajuće dejstvo, uzimajući u obzir njihovu ozbiljnost (Član 45 Instanbulske konvencije).

Ostale mere koje su moguće u odnosu na počinioce mogu da uključuju sledeće:

- monitoring ili nadzor nad osuđenim licima;
- oduzimanje roditeljskih prava, ukoliko najbolji interes deteta, što može da uključuje i bezbednost žrtve, nije moguće na drugi način garantovati.

Ukoliko se odredi **novčana kazna**, potrebno je na odgovarajući način uzeti u obzir sposobnost počinioca da ispuni svoje finansijske obaveze prema žrtvi (Član 48 Instanbulske konvencije). Sledeće okolnosti, pod uslovom da one već ne predstavljaju elemente krivičnog dela, moraju da budu uzete u obzir kao **otežavajuće okolnosti** u utvrđivanju kazne za krivična dela koja predstavljaju NNŽ (Član 46 Instanbulske konvencije):

- krivično delo počinjeno nad bivšom ili sadašnjom supružnicom ili partnerkom u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom od strane člana porodice ili lica koje živi zajedno sa žrtvom odnosno lica koje je zloupotrebilo svoj autoritet;
- ponovljeno krivično delo odnosno srodno krivično delo;
- krivično delo počinjeno nad licem koje je postalo ugroženo usled određenih okolnosti;
- krivično delo počinjeno nad detetom ili u prisustvu deteta;
- krivično delo počinjeno od strane dvoje ili više udruženih lica;
- krivično delo kome je prethodilo ili ga je pratilo ekstremno nasilje;
- krivično delo počinjeno uz upotrebu ili uz pretnju oružjem;
- krivično delo sa ozbiljnim fizičkim odnosno psihičkim posledicama za žrtvu;
- da je počinitelj prethodno osuđivan za krivična dela slične prirode.

Član 42 Instanbulske konvencije navodi da ni jednom licu neće biti dozvoljeno da se validno poziva na nešto što ta osoba smatra delom svoje kulture, religije ili drugog oblika ličnih razloga čime bi se opravdalo delo koje jednostavno predstavlja element nasilja nad ženama.

Sudska praksa Evropskog suda u predmetima NNŽ

ESLJP je razmatrao značajan broj predmeta nasilja nad ženama počinjenih bilo od strane državnih aktera ili privatnih lica pojedinaca.

U daljem tekstu su navedeni neki primeri sudske prakse:

Zlostavljanje u pritvoru: Juhnke protiv Turske (2003)

Policijsko nasilje: Aydin protiv Turske (1997); Y.F. protiv Turske (2003); Maslova i Nalbandov protiv Rusije (2008); Yazgul Yilmaz protiv Turske (2011); B.S. protiv Španije (2012); Izci protiv Turske (2013); Afet Sureyya Eren protiv Turske (2015); Dilek Aslan protiv Turske (2015)

Silovanje i seksualno zlostavljanje: X i Y protiv Holandije (1985); Aydin protiv Turske (1997); M.C. protiv Bugarske (2003); Maslova i Nalbandov protiv Rusije (2008); P.M. protiv Bugarske (2012); I.G. protiv Republike Moldavije (2012); M. i ostali protiv Italije i Bugarske (2012); P. i S. protiv Poljske (2012); D.J. protiv Hrvatske (2013); O’Keeffe protiv Irske (2014); W. protiv Slovenije (2014); M.A. protiv Slovenije i N.D. protiv Slovenije (2015); S.Z. protiv Bugarske (2015); I.P. protiv Republike Moldavije (2015); Y. protiv Slovenije (2015); B.V. protiv Belgije (2017); M.G.C. protiv Rumunije (2016).

Nasilje u porodici nad ženama: Kontrova protiv Slovačke (2007); Branko Tomašić i ostali protiv Hrvatske (2009); Opuz protiv Turske (2009); A protiv Hrvatske (2010); Haiduova protiv Slovačke (2010); Kalucza protiv Mađarske (2012); Eremia i ostali protiv Republike Moldavije (2013); Mudric protiv Republike Moldavije (2013); B. protiv Republike Moldavije (2013); N.A. protiv Republike Moldavije (2013); Valiulienė protiv Litvanije (2013); T.M. i C.M. protiv Republike Moldavije (2014); Durmaz protiv Turske (2014); Rumor protiv Italije (2014); Civek protiv Turske (2016); Halime Kilic protiv Turske (2016); M.G. protiv Turske (2016); Talpis protiv Italije (2017); Balsan protiv Rumunije (2017)

Nasilje od strane privatnih lica koja nisu intimni partneri ni članovi porodice: Sandra Janković protiv Hrvatske (2009); Ebcin protiv Turske (2011).

Rizik od zlostavljanja u slučaju isterivanja zbog straha od genitalnog sakaćenja žena: Collins i Akaziebie protiv Švedske (2008, odluka o dopustivosti); Izevbekhai protiv Irske (2011, odluka o dopustivosti); Omeredo protiv Austrije (2011, odluka o dopustivosti), Sow protiv Belgije (2016); Bangura protiv Belgije (2016, odluka o brisanju)

Krivično delo u ime časti: A.A. i ostali protiv Švedske (2012); R.D. protiv Francuske (2016).

Društvena isključenost N. protiv Švedske (2010); W.H. protiv Švedske (2015, Veliko veće); R.H. protiv Švedske (2015).

Trgovina ljudima L.R. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (2011, odluka o brisanju); R.D. protiv Francuske (2011, odluka o dopustivosti); F.A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (2013, odluka o dopustivosti); O.G.O. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (2014, odluka o brisanju), Rantsev protiv Kipra i Rusije (2010); L.E. protiv Grčke (2016).

Ravnoteža prava: Y. Protiv Slovenije (Videti takođe S.N. protiv Švedske, 34209/96, 2 juli 2002, Informacija 44; Aigner protiv Austrije, 28328/03, 10 maj 2012;

Rezimei ovih predmeta mogu se naći na Listama činjenica o nasilju nad ženama
https://www.EKLJP.coe.int/Documents/FS_Violence_Woman_ENG.pdf

I o nasilju u porodici

https://www.EKLJP.coe.int/Documents/FS_Domestic_violence_ENG.pdf